Bjarne Henning-Jensen under optagelserne til Hvor bjergene sejler

Blandt eskimoer, eventyrere og etnografer

Filmdokumentarisme om Grønland

Af Carl Nørrested

Det er et straalende Folk disse Polareskimoer. Og er de gaaet i Tjeneste hos den hvide Mand, der blot for en kort Tid besøger deres Land, ja, saa er de parate til, om det skal være, at sætte Livet ind, paa at hans Ønsker bliver opfyldt. Og altid sker det med et bredt Smil og med stort Humør. Saadan har det været fra den allertidligste Tid, hvor de hvide Mænd søgte til deres Egne, enten det nu var for at drive Hvalfangst, eller de kom med det Maal at ville naa frem til Nordpolen.
(Helge Bangsted: Vi Filmer blandt Eskimoer, 1935, p. 9).

> Grønlands trylleri er som et gigantisk slør, der omspinder os med sine tusindvis af usynlige tråde. Pludselig ser vi anderledes, føler anderledes - Europas spørgsmål og hemmeligheder forsvinder - de findes ikke mere. Hvad der hjemme kunne hidse os op, er os knapt forståeligt deroppe. En anden målestok, andre værdier - og dermed falder en kæmpe ballast af overflødige, uproduktive og aldrig lykkebringende ting i havet. Ingen telefon - ingen radio - intet posthus - ingen jernbane og ingen biler - - Tiden, og dermed vort egentlige liv, bliver givet os tilbage. (Leni Riefenstahl: Kampf in Schnee und Eis, Hesse & Becker Verlag, Leipzig 1933, p. 113, oversat af red.).

Amerikaneren Robert Flahertys Nordcanada-film *Nanook of the North* (1922, *Kuldens Søn - Nanook fra Norden*) var ikke alene selveste ouverturen til hele den dokumentariske genre, den introducerede tillige den filmiske eskimo-prototype. Manden i heroisk overlevelseskamp mod den overvældende barske natur, med central vægt på forskellige former for jagt og et barnligt legende humør. (I sommerfiske-sekvensen hvor Nanook giver et dræbende bid til en indfanget fisk, hed det i den oprindelige danske tekst, "og Nanook smiler uanset om hans barbariske Handling vil støde den europæiske Følsomhed"). Et stort afsnit af filmen omhandler opbygning af en igloo (sågar med solfang), og også hundeslæden og kajakken er med.

Nanook har kastet lange slagskygger over de fleste efterfølgende film om eskimoer, der for det meste er blevet fremstillet som pikante og eksotiske, men også uhyggeligt fremmedartede og frygtindgydende "Andre". Ikke mindst i Grønlandsfilmene.

Grønland har i det hele taget været genstand for en mere udtalt romantisk fascination og essentialistisk fantaseren end de andre arktiske egne, sandsynligvis fordi det var en utilnærmelig ø fjernt fra kolonisatoren men tæt på Nordpolen. Sibirien, Alaska og Arktisk Canada, derimod, var direkte landforbundne med deres kolonisatorer og forekom derved mindre jomfruelige og mindre oprindelige, reduceret til en uromantisk pelstrafik mellem Sibirien og Alaska, og til olieboringer og guldfeber i Alaska.

Formodentlig af samme årsag har Grønland - og det fjerneste Canada - altid været polarforskernes foretrukne mål. Og når de kom hjem, skrev de bøger om deres oplevelser på ekspeditionen, bøger som det brede oplyste borgerskab slugte side om side med de samtidige og lige så eksotiske rejseberetninger fra Afrika. Blandt de første store ekspeditionsskildringer var Elisha Kent Kanes *Arctic Explorations I-II* (1856) og Robert E. Pearys *Northward Over the Great Ice* (1896), der begge blev umådeligt populære og lagde grunden til nogle af den vestlige verdens mest sejlivede eskimo-stereotyper.

Nærværende artikel skal handle om dokumentarfilmiske skildringer af Grønland, men det skal ikke forhindre mig i indledningsvis at påpege det bemærkelsesværdige forhold, at film om urbefolkningen inuiter/eskimoer/yupig (som de kalder sig i det Sydvestlige Alaska og på Tjukotka) sjældent behandles samlet. Udredningerne følger nærmest kolonialistiske spor: De russiske eskimoer er filmisk helt fraværende. Eskimoerne i Alaska (amerikanerne købte landet af russerne i 1867) er nærmest fortrængt fra den amerikanske bevidsthed som primitive venlige naturbørn, med kvantitativ vægt på de onde indianere. Alaskas eskimoer har først i 1995 endelig opnået en kyndig samlet oversigt i Ann Fienup-Riordans bog *Freeze Frame: Alaska Eskimos in the Movies.* (1)

Før Grønlandsfilmene derfor en kort ekskurs til de canadiske eskimofilm, der er

ganske enestående i historisk såvel som etnografisk henseende. Skønt dokumentargenren stod stærkt i Canada, hvor National Filmboard of Canada (NFB) var Grierson-dokumentarismens fasteste borg, var der imidlertid ingen instruktør der specielt kastede sin kærlighed på Canadas eskimoer, før Douglas Wilkinson i 1953 lavede den etnografiske *Angotee. Story of an Eskimo Boy* (1953). Når den ikke indtager nogen fremtrædende plads i den etnografiske films historie, hænger det måske sammen med, at ingen turde tage konkurrencen op med *Nanook of the North*, der jo også rangerer højt som etnografisk hovedværk.

Netop den etnografiske og socialt engagerede film - som fik sin gennemslagskraft via bærbart filmudstyr og straks derefter video - var med til at genetablere NFB's verdensry, som ellers efterhånden udelukkende hvilede på animatoren Norman McLarens tyngede skuldre. Samtidig begyndte der at opstå en egentlig dialog imellem etnografien og antropologien på den ene side og det næsten jævnaldrende filmmedie på den anden. Emnet blev først samlet taget op i 1976 i Karl G. Heiders bog *Ethnographic Film* (University of Texas Press).

NFB producerede 1963-66 - igangsat af Educational Services of Newton, Massachusetts (senere Education Development Center) - verdens mest ambitiøse og gennemdiskuterede etnografiske film, *The Netsilik Eskimo Project*, ved Pelly Bay. Projektet blev ledet af antropologerne Asen Balikci og Guy Marie de Roussellet, som fik bistand fra mange dokumentarister, især Robert Young, og i 1968 udsendte man filmen i ni dele med en samlet spilletid på over ti timer. Nanook-traditionen tro fik man eskimoer til at gennemspille fangersamfundets funktioner, som de havde formet sig cirka 40 år tidligere, "when they still lived apart and depended entirely on the land and their own ingenuity to sustain life through the rigors of the Arctic year" (Education Development Center 1968, citeret fra Fienup-Riordan, p. 151). Afsnittene var minutiøst skildrede fangst- eller høstbegivenheder baseret bl.a. på lån fra Knud Rasmussens materialeindsamlinger. Filmene havde reallyd men var uden fortæller, uden underlægningsmusik, og alle dialoger blev gengivet uden undertekstning. Det eneste ledsagemateriale var en lærermanual og opgavehæfter til eleverne.

Med filmserien *Challenge for Change*, der blev planlagt af NFB i 1960'erne som led i statens War on Poverty-program og i høj grad som følge af Netsilik konceptets succes, nu bare rettet mod samtiden, blev "public access" og "citizen participation" ligefrem konkrete begreber. I det hele taget var Canadas satsen på social changeprogrammer gennem video og tv med til at vække inuit bevidstheden i slutningen af 1960'erne og resulterede i de store Inuit Circumpolar Conferences (ICC) fra 1977, hvor nr. to blev holdt i Grønland 1980. (2)

Challenge for Change-seriens mest vellykkede indslag bestod af ikke færre end 27 forskellige film fra New Foundlandgruppens Fogo Island, der især fokuserede på sociale problemer som følge af fiskeindustriens vanskeligheder. Serien havde ét indslag om eskimosamfund i 1973, *The Greenlanders* af Hubert J.C. Schurman, som i 1976 udsendte bogen *Canada's Eastern Neighbour*.

Ellers er det hovedsagelig danskerne, der har taget sig af Grønland. (3)

Fra Fælledparken til indlandsisen. Den første danske film overhovedet var, med lidt god vilje, en Grønlandsfilm. Peter

Elfelts *Kørsel med grønlandske Hunde* er optaget i Fælledparken (der skal illudere Grønland) efter et snefald i vinteren 1896/97. I baggrunden ses træer på række og et tætbygget snegærde af strå (!). Et slædespor i forgrunden viser, at arrangementet allerede har været afprøvet. Slæden falder i ét med det mørke snegærde, da den starter nogenlunde ud for kameraets optik, og man lægger først mærke til den, da sneen sætter den i relief. Den føres af en uidentificeret kolonibestyrer, der svinger pisken heftigt, jo nærmere han kommer kameraet. Fire hunde parvis, parallelt spændt for slæden, trækker den til højre for det ubevægelige kamera og bagom det. Her har Elfelt stoppet optagelsen, fortrudt, startet den igen og råbt "fortsæt, fortsæt". Filmen har simpelthen et springklip. Med overspring kommer hundeslæden atter ind i billedfeltet til venstre og ender i en lille fiks dobbeltbue, der nærmest krydser udgangssporet, blot lidt nærmere kameraet.

Under turen bag kameraet er slædeføreren stået af for at få sat skik på hunde og slæde, men der er gået kuk i det hele, og ved tilfældets gunst løber bestyreren ved siden af slæden og hundespandet, kommer op på slæden igen, og stopper den nogenlunde hvor turen startede. Elfelt standser atter optagelsen, definitivt - uden at slæden kører ud af billedet igen. 48 sekunder. Nogle - som Marguerite Engberg i *Dansk stumfilm* I (Rhodos 1977, p. 23) - mener, at filmen blot var en apparaturprøve, og at Elfelt først et helt år efter startede kontinuerlig produktion af filmreportager. Dette er dog ikke dokumenteret (jf. Tybjerg in *100 års dansk film*, Rosinante 2001, p. 15 og 17). (4)

Den tidlige fase af Grønlandsfilm udgøres fortrinsvis af reportager fra danske modtagelser af store arktiske ekspeditioner. Kameraet er endnu ikke med oppe i kulden. De store verdenspressedækkede ekspeditioner, som ofte navngav landområder, indledtes 1888 i den danske bevidsthed med Fridtjof Nansen og Otto Sverdrups spektakulære krydsen af indlandsisen fra Angmagssalik til Godthåb på ski på mindre end tre måneder. Hele forløbet blev minutiøst gentaget i Bjørn Reeses norske dokumentarfilm *På ski over Grønland i Nansens fodspor* (1962). Mylius-Erichsens Danmark-Ekspedition 1906-08 kortlagde hele Nordøstkysten. Lederen og to ledsagere mistede livet i det område, der siden blev kaldt Kong Frederik VIIIs Land. Ekspeditionsskibet Danmark ankom til København 23.8.1908. Samme dag udsendte Nordisk Films Kompagni en kort reportagefilm *Danmark-Ekspeditionen* (50m, 35mm) med den lokkende undertitel *Danmark-Ekspeditionen gennem Grønlandsisen*. Da Nordisk Film ikke havde fotografer på Grønland, har filmen, der ikke er bevaret, næppe rummet optagelser fra Grønland. Den samtidigt udsendte *Danmark-Ekspeditionens Hjemkomst* på samme længde er bevaret, og her ses bl.a. skibets

Kørsel med grønlandske Hunde

kaptajn Alf Trolle, som overtog ekspeditionsledelsen efter Mylius-Erichsens død. Han bydes velkommen af konseilspræsident I. C. Christensen og mange andre noble komité medlemmer.

De første overordnede mål for ekspeditionerne var at nå frem til Nordpolen eller finde en eventuel Nordvestpassage (forbindelsen mellem Atlanten og Stillehavet). Amerikaneren Frederick Cook, der havde deltaget i sin landsmand Robert Pearys ekspedition til Nordvestgrønland 1891-92, påberåbte sig som den første at have nået Nordpolen 4.9.1908. Peary nåede selv Nordpolen 6.4.1909 og bestred ved pressemodtagelsen i Thuleområdet rigtigheden af Cooks udsagn. Den 4. september 1909 blev Cook modtaget med pomp og pragt i København og fejret ved en fest på Universitetet, skønt pressen havde bragt Pearys dementi. Den 21. december undsagde en dansk kommission Cooks optegnelser. Nordisk Film var på pletten med reportagen *Dr. Cook, Nordpolens Opdager*. Vi ser ham bl.a. på modtagelsesskibet sammen med inspektøren i Nordgrønland, Jens Daugaard-Jensen, omgivet af journalister, bl.a. veteranen Jens Locher og den 20 årige, pelshueklædte, nybagte journalist fra Berlingske Tidende Carl Th. Dreyer, som ivrigt grifler ned ved en redningsbåd. Den lille film er i 2002 udgivet på dvd af Det Danske Filminstitut som en del af samlingen *Det første filmarkiv*. Pathé Exchanges reportage *Robert Peary*, som sandsynligvis er optaget ved hans ankomst til sin base ved Uummanaq, Nordvestgrønland, efter turen til Nordpolen, er gået tabt.

Etnografen og arkæologen Thomas Thomsen havde juli 1909 et 35mm kamera med på sin ikke slet så presseappellerende ekspedition til bopladsen Uummannaq (eller Umanaq - der ligger desuden et Umanaq ved Godthåb). Tæt syd for bopladsen Umanaq grundlagde Knud Rasmussen og Peter Freuchen i 1910 missions- og handelsstationen Thule, som Freuchen bestyrede de første ti år. (5) I løbet af de 14 dage Thomsen opholdt sig i området, optog han faktisk den første etnografiske film fra Grønland: "Som sagt havde Mændene travlt. Den gamle Massaitsak, Angakoken (åndemaner, CN), havde dog Stunder til at vise sin Trommedans, som jeg kunde optage paa levende Billeder" (Thomsen i *Det grønlandske Selskabs Aarsskrift* for 1912 p. 85). Filmen er ikke bevaret, længde uoplyst. (6)

Den ældste bevarede etnografiske film, *Grønland 1914* I-III (18 min., 35mm), er optaget af sprogforskeren og etnografen William Thalbitzer, der blev den første professor i eskimoisk sprog og kultur ved Københavns Universitet (1926 45). Vægten er lagt på at opsøge Sydgrønlands fra øst indvandrede og endnu ikke missionerede eskimoer (eskimoisk folkeliv i Pamialhlukdalen, bopladsen Sammisoq). Men Thalbitzer har også et lille skævt øje til kultursammenstødene - bl.a. glimt af en fodboldkamp i Nanortalik og den danske bestyrers konebåd (med stort dansk splitflag), der møder lægens motorbåd. Optagelserne udmærker sig ved et fint samspil mellem mennesker og omgivelser.

Thuleekspeditionerne og jubilæumsåret 1921. Fra sit hovedsæde i Thule gjorde Knud Rasmussen fra 1910 Thule-ekspeditioner til et nærmest instititutionaliseret, systematisk begreb. Han optrådte selv som de danske ekspeditioners ubetingede star, ofte med Freuchen som sidekick. Knap otte Thule-ekspeditioner blev det til i Knud Rasmussens levetid. (7)

På Den 1. Thule-ekspedition (1912-13) kørte Freuchen og Rasmussen over ind-

landsisen i retning mod Danmark Fjord. På Den 2. Thule-ekspedition (1916 18), hvor man havde sat sig for at kortlægge fjordene langs Nordkysten, blev der ifølge Rasmussen (i bogen *Grønland langs Polarhavet*, 1919) optaget film af den svenske botaniker Thorild Wulff. Knud Rasmussen hæftede sig især ved hans optagelser fra fangeren Majaqs hytte (1917). En samlet film kom der ikke ud af Den 2. Thule-ekspedition, men der var dog materiale nok til, at Knud Rasmussen kunne illustrere sit foredrag i Det grønlandske Selskab 30.1.1919. (8) Både Thorild Wulff og grønlænderen Hendrik Olsen omkom under Den 2. Thule ekspedition. Lauge Koch, der i 1923 fuldførte kortlægningen af Nordkysten, har i bogen *Nord om Grønland* (1925) fortalt om fundet af Wulffs sultelejr, hvor han bl.a. fandt resterne af en "Kinematograf".

Den 5. Thule-ekspedition (1921-24), der startede i 1921, hvor man fejrede 200 året for Hans Egedes ankomst til Håbets Ø ved Godthåb (hvor han håbede at omvende efterkommere af nordboerne til den rette tro), er den mest spektakulære af dem alle. Man havde sat sig for at undersøge Nordamerikas eskimoer. Freuchen udforskede Nordcanada sammen med arkæologen Therkel Matthiassen og etnologen Kaj Birket-Smith. Knud Rasmussen gennemførte den store slæderejse langs hele kysten af Nordcanada og Alaska til Sibirien. Den danske filmfotograf Leo Hansen sluttede sig til Knud Rasmussen fra den 14.11.1923 ved Kent Peninsula ved floden Ilu (Hudson Bay Station, Alaska). Han fulgte ekspeditionen næsten et år frem, og materialet blev samlet til filmen *Med (Knud Rasmussen i) Hundeslæde gennem Alaska* (premiere i Kinografen 10.1.1927). Forløbet er skildret i Leo Hansens bog *I Knuds slædespor* (1953).

Den 6. Thule-ekspedition undersøgte med motorbåden Dagmar kysten fra Julianehåb (17.8.1931) til Angmagssalik (10.10.1931). Den udgjorde samtidig forberedelserne til Knud Rasmussens spillefilm *Palos Brudefærd* (1933, instrueret af tyskeren Friedrich Dalsheim). Det romantiske billede af den danske koloniale beskyttelsespolitik skulle stå overbevisende frem for et internationalt publikum. Det eneste sted man kunne finde et selvsupplerende eskimoisk fangersamfund var på Østgrønland, og af politiske grunde skulle handlingen belejligt også udspille sig der. Ekspeditionen blev optaget af direktøren for Palladium, Svend Nielsen, magister Olsen (leder af Julianehåbs magnetiske station) og søløjtnant H. Wittrup-Hansen. Materialet blev præsenteret i Det grønlandske Selskab 3.2.1932. Sekvenser herfra indgår i den patetiske prolog til *Palos Brudefærd*, underlagt et svulstigt partitur af Emil Reesen.

Den 7. Thule-ekspedition (1932) og Den 8. Thule-ekspedition (1933) fik kortlagt Østkysten syd for Angmagssalik nu både pr. fly og moderskib. Helvig Rimmen lavede filmreportage fra Den 7. Thule-ekspedition, som først blev præsenteret i Konservativ Vælgerforening 4.11.1940. Knud Rasmussen fik en madforgiftning og blev transporteret til Gentofte, hvor han døde 21.12.1933. Han nåede aldrig at se *Palos Brudefærd* fuldført.

I reaktionens ånd havde Grønlandsfilmene imidlertid fået deres store gennembrud i jubilæumsåret 1921. I *Paa 200 Aarsdagen for Hans Egedes Ankomst til Grønland* (180m, uidentificeret producent, premiere i Panoptikon Teatret 29.8.1921) ses sejlskibet Hans Egedes ankomst til Godthåb (3.7.1921). Knud Rasmussen holder tale, og hans frue Dagmar deler figner ud til børnene. Krigskrydseren

Ingolfs elever paraderer ved Brøndums mindesten (en af de tre omkomne fra Danmark-Ekspeditionen), hvor både Knud Rasmussen og Peter Freuchen deltager. To dokumentariske film blev produceret i spillefilmlængde: *Det danske Kongepars Nordlandsfærd/Kongeparrets Grønlandsrejse/Kongeparrets Rejse til Island, Færøerne og Grønland* for Industri-Filmen og Eduard Schnedler-Sørensens *Den store Grønlandsfilm* for Nordisk Films Kompagni.

Den store Grønlandsfilm (basismateriale vist 26.11.1921 i Det kongelige Danske geografiske Selskab. Koncertpalæets Store Sal) udgør en slags prolog til Den 5. Thule-ekspedition. Filmen skulle med tekster af Hans Hartvig Seedorff Pedersen introducere det danske/internationale publikum til det moderne beskyttede koloniale Grønland. Filmen er desværre kun overleveret i en rodet redigeret udgave med undertiden malplacerede engelske tekster (og det originale orienteringskort med pegepind er heller ikke til megen hjælp) fra Nederlands Filmmuseum. Den har desuden helt umotiveret fået tilføjet flere sekvenser fra *Det danske Kongepars Nordlandsfærd*. Ifølge filmens program var den opdelt i fem ikke synderligt markante afsnit: 1) Knud Rasmussen bryder op fra København 15.5.1921, spredte glimt fra Atlantoverfarten set fra kryolitselskabets skib Fox II (her fremvises Freuchen som emsig, aktiv passager, men aldrig nogen Rasmussen), den første kajakmand dukker op i Arsukfjorden, scener fra kryolitbruddet i Ivigtut (hvor kun danskere var ansat). 2) Peter Freuchen og filmekspeditionen tager i motorbåd til Julianehåb: trankogeri, fåreavl, angmassætfangst, nordboruiner. 3) Sydgrønland: hajfiskeri, kajakrulning, nordboruiner, hellefiskfangst. 4) Med udgangspunkt i Ivigtut sejles der langs Vestkysten mod nord med Knud Rasmussens nye ekspeditionsskib Søkongen: Narssalik, Frederikshåb, den første filmforestilling på Grønland, der foregår i Godthåb (sekvensen er desværre ikke med i den bevarede film), pukkelhval stime, Vajgat Sund. 5) Nordgrønland: ved Dark Island undsætter Søkongen den strandede svenske damper Bele, som var hyret af Den Kongelige Grønlandske Handel (KGH) til at sejle gæster til jubilæumsfestlighederne. Derpå hvalrosjagt, isbjørnejagt, de første polareskimoer tages ombord. I Thule holdes - med Rasmussen som naturligt centrum - kaffemik før Den 5. Thule-ekspeditions start, og publikum oplever en slædetur ud på indlandsisen, før der sluttes af med Knud Rasmussens silhuet.

Som travelogue er filmen enestående. Eduard Schnedler-Sørensen har selv stået for en stor del af fotograferingen. Ukrediteret har Helvig Rimmen dog leveret en del af materialet. Han er med Kongeskibet sejlet op til Godthåb sammen med *Det danske Kongepars Nordlandsfærds* fotograf Poul Eibye for at deltage som reportagefotograf for Helge Bangsted. Han er derpå taget nordpå for at følge Søkongens sejlads i de nordlige farvande. Rimeligvis har Schnedler Sørensen dækket filmens første fire afsnit. Min kilde til dette er Helge Bangsteds bog *Vi filmer blandt Eskimoer* (Chr. Erichsens Forlag 1935). Bangsted forsøgte sig med en karriere som eventyrer og foredragsholder ledsaget af filmforevisning. Efter en noget resultatløs deltagelse i jubilæet fik han Chr. Erichsens Forlag til at finansiere sin næste ekspedition fra august 1925 til september 1926 med 40.000 kr. Målet var en nunatak i det område, der sidenhen blev kaldt Chr. Erichsens Land. Resultatet blev foredragsfilmen *Grønlænderliv* (premiere i

Odd Fellow Palæet 14.10.1926 til fordel for fregatten Jylland) med optagelser fra Umanaq til handelsstedet Ikerasaq og kulminerne ved Kaersuarsak (den sidste dag de eksisterede). Filmen blev fotograferet af Georg Strand. (9)

Det danske Kongepars Nordlandsfærd viser kongefamiliens besøg i alle de nordiske kolonier. Filmen udsendtes af Udenrigsministeriets Pressebureau (UMP), der allerede året efter oprettelsen i 1919 var begyndt at inddrage det kostbare filmmedie i sin propaganda. På baggrund af Påskekrisen ville man med *Genforeningsfestlighederne i Juli 1920* vise udlandsdanskerne et fredfyldt hjemland. *Det danske Kongepars Nordlandsfærd* var UMP's anden film til danske forsamlinger i udlandet. Den er en ren ikonografisk fryd af royal og kolonial opstyltethed. En del af filmen indgik i den af kontorchef i Udenrigsministeriet Jørgen Anders Poulsen bestilte første *Danmarksfilm* (1925), som blev en fællesproduktion fra Nordisk Film, Dansk Filmindustri, Palladium og Industrifilmen. (10)

Problemet Østgrønland. Den Kongelige Grønlandske Handel (KGH) stod for administrationen af Grønland indtil 1908, hvor styrelsen henlagdes til to landsråd i Grønland, ét for den nordlige del og ét for den sydlige, adskilt fra KGH. I 1921 udvidede Danmark imidlertid sin suverænitet til at gælde hele Grønland. Dét skabte problemer i forhold til nordmændene, der havde rige fiske- (bl.a. hvalfangst) og jagttraditioner i Østgrønland - problemer, som også skulle sætte deres præg på Grønlandsfilmene.

Christian Leden, der var organist i Tromsø og studerede eskimoisk musik, startede propagandaen for et forøget norsk engagement i Østgrønland. Under Knud Rasmussens protektion havde han allerede i 1909 optaget fonografvalser på Kap York. Ved at sammenligne rytme og sange hos eskimoerne i Nordamerika og Grønland kunne han som en af de første påvise en fælles oprindelse. 1926 optog Leden film beregnet til foredrag ved Scoresbysund, som ifølge Osloavisen Aftenposten 25.10.1927 indeholdt jagt. dans, børneopdragelse, hytteinteriør og trommedans. "Det er synd at ikke nordmændene i tide var ute og bygget en hytte for norske fangstmænd i Scoresbysund. Da hadde vi hat stedet for altid. Vi har jo hat det i aarhundreder, mens danskene er kommet til østkysten først for en 30-40 aar siden," udtalte han til Aftenposten 29.8.1927. Leden lå ikke på den lade side i sin propaganda og holdt velbesøgte foredrag i Norge, Tyskland og Holland. Han kom til at åbne "krigen" mellem Danmark og Norge med et uheldigt fokus på raceegenskaber.

Det startede med en artikel i Osloavisen Handels- og Sjøfartstidende 10.11.1927 under overskriften "Øst-Grønlands eskimoer - nutidens stenalderfolk" ledsaget af et dramatisk sløret foto i frøperspektiv, hvor en person øjensynlig smed en anden ud i intetheden: "Farvel svigermor!," stod der i billedteksten. Leden skrev:

> Paa Øst-Grønland er racen endnu fuldstændig renblodig og besidder en nedarvet indre kultur, som paa mange maater vil kunne danne forbilleder for os andre, f.eks. den maate hvorpaa eskimoen lar sit lille samfunds interesser gaa foran egeninteressen i en utstrækning som vi moderne mennesker er helt ukjendt med. Sætter man sig ind i deres livsforhold og den kamp for tilværelsen, som føres i dette forunderlige land, vil man lettere kunne forstaa deres psykologi, og hvorfor traditionerne har holdt sig uforandret gjennem tusener av aar ned til vore dage. Da vil man ogsaa lettere forstaa at en slik tradition som den at avlive gamle mennesker naar de falder

> samfundet til byrde har holdt sig helt til danskene ved et forbud nylig søkte at sætte en stopper for denne handling, som paa os andre jo maa virke oprørende.

Den bureaukratisk indviklede danske Grønlandsadministration var i 1925 blevet samordnet under den såkaldte Grønlands Styrelse, hvis direktør, Daugaard-Jensen, i Aalborg Amtstidende 15.11. benægtede, at en sådan skik overhovedet skulle forefindes på Østgrønland. Forfatteren og polarforskeren Ejnar Mikkelsen bakkede op med et kraftigt angreb på Ledens videnskabelige troværdighed i Handels og Sjøfartstidende 13.12.1927, som siden blev fulgt op af Freuchen. Mange nordmænd tog derefter også afstand fra Leden som norsk talsmand og seriøs opdagelsesrejsende. Han passede efterhånden bedst i præfascistisk regi og skulle nogle år senere i Berlin udsende *Inuit, die Nachbarn des Nordpols* (uropførelsen omtalt i Der Weltspiegel 15.11.1931).

På det tidspunkt var konflikten i Østgrønland kulmineret med, at nordmændene havde okkuperet store dele af området. Danmark indklagede Norge for den Internationale Domstol i Haag i sommeren 1931, og sagen blev afgjort til Danmarks fordel april 1933. Men umiddelbart efter premieren på *Inuit, die Nachbarn des Nordpols*, der var optaget i Umanaq-området, kommenterede UMPs kontorchef Poulsen den 22.11.1931 til presseattachéen i Berlin, "Filmen er ikke ligefrem propagandistisk (...). Men naturligvis er det i norsk Favør, at en saadan Film fremføres af en Nordmand, og lige saa selvfølgeligt vilde det være ønskeligt, om vi havde haft en ny Grønlandsfilm at sende ud i Verden netop nu." (UM-akter 110.J.1839). Poulsen nævner i den forbindelse nogle angiveligt uegnede optagelser ved Lauge Koch. Dermed har han formodentlig ment Gunnar Seidenfadens optagelser fra en civilekspedition under KGH samt en Marineekspedition, begge med skibet Godthaab. Optagelserne - især af lejrliv og geologiske forekomster - blev under titlen *Paa Togt til Østgrønland* (1929/1930) vist i Odd Fellowpalæet 13.2.1931 med foredrag af geologen Lauge Koch. Originalnegativet gik ifølge Seidenfaden tabt i Tyskland i 1930'erne. Civil- og Marineekspeditionen udgjorde optakten til Lauge Kochs såkaldte Treårsekspedition til Nordøstgrønland 1931-34, der blev den mest massive anti norske ekspeditionsdemonstration.

Ekspeditionen bestod af ikke færre end tre overvintringer og sommerekspeditioner med kortlægning via fly - bl.a. af Charles Lindbergh der var sendt ud af Pan American Airways for at undersøge mulighederne for en luftrute til Europa. Han ankom til Godthåb 1933 og kastede glans over både Den 7. Thule-ekspedition og Treårsekspeditionen, hvor han deltog i kortlægningen af området mellem 72° og 76° nordlige breddegrad, som efter dommen i Haag blev kaldt Chr. X's Land. Flere af Lindberghs optagelser indgik efter 1939 i en film fra Statens Filmcentral (SFC) under titlen *7. Thuleekspedition.* Der blev optaget meget materiale fra Treårsekspeditionen af bl.a. Dr. Curt Teichert, som viste sine optagelser i Politikens Foredragssal 12.1.1934, samt af geodæt Ove Simonsen (dette udgør *Østgrønland 1+2* i DR's Historiske Arkiv). Materialet blev aldrig rigtigt anvendt på grund af Knud Rasmussens død og premieren på *Palos Brudefærd.*

Med Leo Hansen til Østgrønland. I september 1929 havde Helge Wamberg, der var gesandt i Paris, foreslået UMP's kontorchef Poulsen, at firmaet Paris Inter-

national skulle optage film på Østgrønland i forbindelse med Den Internationale Koloniudstilling i Paris 1931. Daværende direktør for Grønlands Styrelse Daugaard-Jensen ønskede overhovedet ingen fremmede optagelser og ejheller fremvisning af Grønlandsfilm i forbindelse med udstillingen. Til nød kunne han dog acceptere en film fra området af Peter Freuchen. UMP foreslog alternativt (med lovet økonomisk støtte fra Ministeriet for Søfart og Fiskeri, som Grønlands Styrelse var blevet lagt ind under i 1929) (11), at opgaven blev forelagt Leo Hansen, da man nu fandt det påkrævet fra Danmarks side at påberåbe sig landets interesser i Østgrønland. I 1927 havde man markeret det noget kluntet ved at deportere en eskimoflok på ca. 100 personer fra Angmagssalik til Scoresbysund. Både Ministeriet for Søfart og Fiskeri og UMP foretrak Leo Hansen, og af to onder valgte Daugaard-Jensen så Leo Hansen.

Men Leo Hansen kom ikke til Grønland som UMP's talerør, tværtimod. Ifølge hans bog *Situationen er kritisk. Dagbogsoptegnelser fra min Filmekspedition til Østgrønland og Hvidehavet 1934-35 og 1937* (Martins Forlag 1939) opsøgte han daværende direktør for Teatrenes Films-Kontor (TFK), John Olsen, for at få en anbefaling til en biografbevilling (som han senere fik til Lyngby Bio). John Olsen skulle netop i gang med hårde vinteroptagelser til promovering af det danske fangstselskab Nanok og hyrede prompte Leo Hansen. Optagelserne skulle eventuelt anvendes i en fremtidig spillefilm, som imidlertid kun var på idéplanet. Bogen giver et godt og småsensationalistisk overblik over optagelsesforløbet. Hansen blev sendt afsted med Lauge Kochs skib Gustav Holm juli 1934 og optog indtil august natur i Scoresbysund og Lauge Koch-stationen Ella Ø.

Med en medbragt motorbåd skulle Leo Hansen sejle proviant til Nanok folkene. Det lykkedes ham at undsætte nogle overvintrende norske fangere i Germaniahavn, og Hansen optog også denne dramatiske situation. April 1935 kom han selv i nød og blev undsat af norske fangere, men blev nødsaget til at efterlade 8000m eksponeret film på Kap Berlin. En norsk fanger fik dog i løbet af vinteren 1935-36 filmrullerne fragtet til Germaniahavn, hvor Leo Hansen selv hentede dem året efter. Ved ankomsten til Norge priste Leo Hansen de norske fangere og spottede Nanoks mangel på professionalisme, hvilket der kom stor ståhej ud af mellem den danske og den norske presse. Dette lader Leo Hansen naturligvis uomtalt i sin bog.

15.2.1937 fulgte Leo Hansen, stadig for John Olsen, med det norske fangstskib Vesle Kari fra Ålesund for at optage sælfangstbilleder med et fingeret forlis i isskruninger. John Olsen var i mellemtiden kommet i konflikt med medproducenten Henning Karmark. Olsen solgte derfor sin idé til Europa Film i Stockholm, hvor Ivar Johansson udformede den til spillefilmen *I nöd och lust* (premiere 12.9.1938), der knyttede sig tæt til svensk stumfilmtradition. Det spinkle plot drejede sig om heroiske norske fangeres havari ombord på Vesle Kari i 1909. Leo Hansen spiller danskeren af samme navn, der iværksætter en vellykket redningsekspedition fra Nordgrønland, hvor fangerne er strandet. Filmen nåede aldrig Danmark. Meget af Hansens materiale blev også brugt i ASA-filmen *Nordhavets Mænd* (premiere 30.10.1939), der var instrueret af Lau Lauritzen jr. på baggrund af et manuskript på størrelse med et frimærke af jægerforfatteren Peter Tutein: en kærlighedsintrige om to fangere, der strides om

en flot lappepige. Filmens øvrige fotografer var Karl Andersson og Poul Eibye. Man søgte at anonymisere fangstlandets oprindelse ved stednavne såsom Skaanland, Saltenfjord og Skarvenæs. Der hersker også tvivl om den grønlandske lokalisering, men optagelserne er fra Østgrønland. Hvis man er opmærksom, vil man bemærke at fangerskibet kun hedder Vesle Kari i studieoptagelser, mens det on location hedder noget så prosaisk som M 20 VD.

Under Anden Verdenskrig blev materialet samlet til *Med Leo Hansen til Østgrønland* som foredragsfilm ved Ejnar Mikkelsen eller E. Riis-Carstensen og endelig vredet til sidste dråbe som helaftens-tonefilm med Leo Hansens foredrag udarbejdet sammen med fotografen Aage Wiltrup fra 6.4.1944. Vi ser indledningsvis Leo Hansen i en stor borgerlig stue, hvor det eneste der vækker associationer til Grønland er en keramikisbjørn på pejsen. Han viser derpå sit naturmateriale fra 1934, indtil Nanoks motorbåd sidder fast og henligger til august 1936, hvor han så undsættes af norske fangere (det pointeres bestemt ikke) i Vesle Kari, hvilket er en poetisk frihed.

Den svenske spillefilm *Valfångare* (1939) af Tancred Ibsen og Anders Henrikson handler om norske hvalfangere, men udspilles belejligt i det Sydlige Ishav. Først i 1953 udsendte nordmanden Per Høst en film, *Naturen og eventyret*, om norske fangstfelter på Grønland, Svalbard og i Ishavet samt sælfangst ved New Foundland. I *Ekspedisjon til Grønland* (1962) gik Høst så i land på Østgrønland, bl.a. stationen Myggbukta, og fulgte to fangstmænd gennem en overvintring.

Ekspeditionsfilm som genre. Det var ikke ualmindeligt, at arktiske ekspeditioner blev delvist finansieret af filmproducenter. Producenten håbede i sit stille sind, at fotografen også kom hjem med sensationer. Men det var sjældent, at det som i tilfældet Leo Hansen/John Olsen nærmest var et krav. Dramatiske situationer er nøjagtigt hvad ekspeditioner ønsker at undgå. Når det går rigtigt galt på ekspeditionen, er det overlevelsen det drejer sig om og ikke filmoptagelser.

Journalist på Berlingske Tidende Kai R. Dahl fik i 1923 direktøren for Palads Teatret, Sophus Madsen, til at finansiere en mindre, østgrønlandsk filmekspedition. Ekspeditionen endte på en isflage der drev dem næsten 500 km langs kysten, indtil de kom i land i Angmagssalik. Men publikum savnede dramatik i filmen *"Teddys" sidste Rejse*. Kai Dahl havde simpelthen aldrig fotograferet før, men alligevel havde man fragtet materialet med på drivisen. Den slags næsten perspektivløse ekspeditioner var det svært at opnå bevillinger til.

Deciderede filmekspeditioner var Daugaard-Jensen derfor ikke meget for. I 1923 havde han f.eks. afvist et tysk/belgisk robinsonade-projekt (igen baseret på Ejnar Mikkelsen) ledet af Karl Grune. Dr. Bernhard Villinger og Dr. Georg Asagaroff havde i trods lavet deres Grønlandsspillefilm *Milak, der Grönlandjäger* (1927) som rene studieoptagelser baseret på fotografier fra Grønland. Max Reichmanns *Ramper, der Tiermensch* (*Manden fra Nordpolen*) fra samme år og med Paul Wegener i hovedrollen, var så decideret i den stiliserede germanske studietradition, at lidt autentisk Grønland nærmest ville have virket forstyrrende.

Daugaard-Jensens hu stod primært til store solide franske og tyske forskningsekspeditioner, som alligevel næsten altid blev fulgt af et filmhold. En af favoritterne var franskmanden Jean-Baptiste Charcot,

som roste Danmarks Grønlandsadministration. Han havde undsat Ejnar Mikkelsen med sit berømte skib Pourquoi pas?, da Mikkelsen var igang med oprettelsen af Scoresbysund.

I 1925 og 1926 opererede Charcot fast fra Scoresbysund og udsendte 1926 et par film: *Mission du "Pourquoi pas?"* samt *Les Esquimaux.* I anledning af det såkaldte Polarår (fra august 1932 til september 1933), hvor man fejrede 50-året for en international koncentration af meteorologiske og jordmagnetiske undersøgelser, ydede den franske stat 3,5 millioner francs til polarforskningen. Kaptajnløjtnant Habert ledede en ekspedition med marineskibet Pollux til Scoresbysund fra 27.7.1932-14.8.1933 og Charcot udstationerede i juli 1934 etnografen Paul-Emile Victor, antropologen Dr. Robert Gessain, geologen Michel Pérez og fotografen Fred Matter-Steveniers til at overvintre hos eskimoerne ved Scoresbysund. De blev atter hjembragt september 1935 af Charcot. Resultatet blev filmen *Quatre du Groënland* med originalpladeindspilninger af eskimoisk musik foretaget af Paul-Emile Victor og kommenteret af ham. Der har været konkurrence grupperne imellem. Dagbladet Le Journal propaganderede for den franske Marine, mens Charcot ikke omtaler Pollux med et ord i Marseille Soir 23.6.1934, hvor han ellers beskrev hele baggrunden. Søløjtnant Auzanneaus film for Habert, *La Mission Polaire*, fik premiere i Gaumont Palace 25.6.1934 protegeret af Le Journal.

I september 1936 forliste Charcot med Pourquoi pas?. Alfred Wegener, der havde deltaget som meteorolog i Danmark-Ekspeditionen, var Daugaard-Jensens tyske favorit. Sammen med den danske officer Johan Peter Koch havde han 1912 overvintret på Nordøstgrønlands indlandsis og havde vinteren igennem foretaget meteorologiske og glaciologiske målinger. Samme år fremsatte han sin besnærende teori om kontinentalforskydninger. 1929-30 ledede Wegener den tyske del af de tyske/britiske meteorologiske undersøgelser som udgjorde selve forudsætningen for en flyruteforbindelse mellem USA og Europa. *Northern Lights* - en film om den engelske del af ekspeditionen (British Air Route Expedition BAARE 1931) under ledelse af H.G. Watkins - blev udsendt i 1932, samme år som han blev dræbt ved et kælvende isbjerg under anden fase af BAARE.

Wegener oprettede tre stationer - ved Umanaq (Thule), ved Scoresbysund og i indlandsisen, kaldet 'Eismitte'. Med frygtelige tab brugte han islandske heste og propelfartøjer som transportmidler og omkom selv under en transport. Det var en heroisk historie, der først blev passende patetisk udlagt i helaftenskulturfilmen *Das Grosse Eis* (1936) i Det tredje Rige af enken Else Wegener, kulturfilminstruktøren Svend Noldan og geografen Paul Kunhenn. Filmen starter med en begejstret prolog om det moderne fremskridt og jordens udforskning (dampskibe, hydroplan, zeppelinere). Grønland udlægges dernæst i god germansk geopolitisk tradition ikke som en isoleret ø, men en forbindelsesvej mellem Europa og Nordamerika, fem gange så stort som Deutsches Reich. Filmen kulminerer med den heroiske opbygning af 'Eismitte', "Der Kampf gegen die unerbitterlichheit der Natur" (Kampen mod naturens ubønhørlighed), samt citat fra et brev fra Wegener 22.1.1930: "Hvad der end sker, må det ikke gå ud over sagen. Den er vores helligdom. Den binder os sammen. Den må højagtes under alle omstændigheder, om det så skal koste de største ofre" (overs. red.). Filmen blev i

1940 i anledning af Wegeners 60-årsdag fulgt op af undervisningsfilmen *Deutsche Grönland-Expedition Alfred Wegener* (I-III) produceret af Reichsanstalt für Film und Bild in Wissenschaft med et stort ledsagende lærerhæfte af Dr. E. Sorge, der havde fungeret som rådgiver på Fancks *S.O.S. Eisberg*. Julius Galster havde allerede sammen med seks andre danskere fulgt Wegeners rute i august 1934 og filmet et overvintringshus, resterne af Wegeners propelslæder samt rester af et benzindepot *(Paa Indlandsisen)*.

Det blev Paul-Emile Victor, der mange år efter tog tråden op fra Wegener. Han startede i 1947 det tre-årige kæmpeprojekt Expéditions polaires françaises til både Terre Adélie i Antarktis og Grønland, som blev en vigtig faktor i åbningen af landet. Til iskørsel anvendte han små bæltekøretøjer, "weasels", som amerikanerne havde opfundet under krigen. Det var det første transportmiddel som overtrumfede hundeslæden, og aktionsradiusen øgedes betydeligt ved forsyningsudkastninger fra luften. Ikke færre end fem film (heraf et par stykker i farver) fulgte i kølvandet på disse ekspeditioner, der alle priste dansk protektion af eskimoerne: *Terre de glace* (foto: Jean-Jacques Languepin), *Chronique filmée de l'Expédition française 1948 au Groënland, Sols polygoneaux au Groënland, Voyage au Groënland, Printemps arctique* og *Les hommes du phoque* (de sidste fire fotograferet af Samivel). Den senere indædte kritiker af dansk kolonialisme, Jean Malaurie, deltog nærmest ukrediteret på ekspeditionen. Malaurie organiserede i Frankrig 1969 en skelsættende kongres for menneskerettigheder og minoriteter i de arktiske lande. Paul-Emile Victor-ekspeditionen 1949/50 blev dækket i en film af spillefilmlængde (sort-hvid med synkronoptagelser fra Grønland), instrueret af Marcel Ichac og J.-J. Languepin 1953 under titlen *Groënland vingt mille lieues sur les glaces.*

Den romantiske ekspeditionsperiode var slut, men blev genoplivet i nogle jubilæumsekspeditioner - og militært i slædepatruljen Sirius. Oberstløjtnant Michael Hansens *Med Gammaekspeditionen til Nordøstgrønland* (vist 6.12.1939 i Det grønlandske Selskab) skildrer Eigil Knuth, Ebbe Munck og ingeniør Svend Sølvers slæderejse 1938-39, i anledning af 30-året for Danmark-Ekspeditionen, fra Mørkefjord til 81°50' n.br. Den præsenterer vel nok de sidste optagelser af gammeldags ekspeditionspraksis.

1938 anvendte Lauge Koch til gengæld alle nye tekniske landvindinger for at efterspore Fata Morgana-øerne - en af de sidste muligheder for uerobret land. Diskussionen om der var land mellem Spitsbergen og Grønland, var netop blusset op, da russeren Papanin og hans folk havde observeret ukendt land mod nordøst fra deres isflage. J.E. Papanin deltog 1937-38 i Otto Schmidts russiske polarekspedition, hvor Schmidt som den første landede fly på Nordpolen. Papanin landsattes 21.5.1937 nær selve Nordpolen med tre andre videnskabsmænd, og de lod sig drive med strømmen på en isflage i 274 døgn ned mod Grønlands østkyst, mens de stedse foretog meteorologiske og hydrografiske målinger for endelig at blive undsat af en russisk isbryder i nærheden af Scoresbysund. Dele af denne ekspedition er dokumenteret i filmen *Papanincy* (1939, Jakov Poselskij og Irina Venzer). Et tysk fly kaldet Luftfartøj nr. 93 blev af Lauge Koch brugt til rekognosceringer ved Spitsbergen. Det var ikke symbolsk værdigt til at annektere nyt land til Danmark, og man sørgede derfor for at få fragtet et af tyskerne *købt* rekognosceringsfly,

Perssuak (dvs.'den store ting'), frem - og så viste det sig at der ingen øer var! (12). Orlogskaptajn Andreas M. Dam fulgte forløbet på film for Marineministeriet (noget desorienterende kaldt *Peary-Land Ekspeditionen 1938*) fra afrejsen med Gustav Holm 13.4.1938. Skibet ses bl.a. iset til ved Bjørneøen. Nr. 93 ses på rekognoscering ved Spitsbergen, men der er ingen billeder fra selve flyveren eller fra Perssuaks ankomst til Kingsbay. Lauge Koch skriver i sin bog at telegrafisten Preuschoff har optaget film fra Perssuak. Det er *ikke* med i denne film.

Gammaekspeditionen blev videreført med moderne hjælpemidler i Eigil Knuth og Ebbe Muncks Dansk Pearyland-Ekspedition, der blev en institution som Thuleekspeditionerne. Hele det grundlæggende arbejde og rekognoscering med Catalina vises i Ib Dams stumfilm *Danmark bag Polarkredsen* som fik premiere i Det grønlandske Selskab 11.12.1947 med ledsagende foredrag af Eigil Knuth. Nogenlunde det samme stof vises i Ib Dams og Hagen Hasselbalchs *Vejen mod nord*, nu delvis i farver og med lyd (speak: Eigil Knuth og Ebbe Munck), produceret af Dansk Kulturfilm (premiere i Saga Bio 12.5.1948), hvor man har bygget filmen over spændingsmomentet om Catalinaen vil nå frem til ekspeditionens nordligste fortrop, inden området bliver ufremkommeligt. *Nabo til Nordpolen*, produceret af Dansk Ekspeditionsfond i 1949 og som alle i serien fotograferet af Ib Dam (nu helt i farver), skildrer overflyvninger fra sydbasen sommeren 1948, hvor stationen Brøndlunds Hus blev bygget. *Pearyland* fra 1950 skildrer årene 1948-50. Producenten er nu Folk og Værn. Som påskefilm i 1950 til DSB Kino fik Det danske Petroleums Aktieselskab hos Minerva (Ib Dam) fremstillet *Lidt nyt om Grønland*. Efterkrigstidens holdning fremgår tydeligt af ESSO Posten, maj 1950: "En væsentlig del af Essofilmen viser "Dansk Pearylandekspeditions" arbejde; man følger bygningen af radiostationer, der tjener til hjælp både for ekspeditionerne og for hele den moderne lufttrafik; der er pragtfulde billeder af de store "Catalina"-flyvebåde og deres flyvninger over indlandsisen og man får et levende indtryk af den rolle, som olieprodukterne spiller i dag på Grønland. Der er også optagelser af den ny tids vartegn: olieledningerne og de lageranlæg, som Grønlands Styrelse har bygget og ved hvis anlægning D.D.P.A.s tekniske stab har været rådgivende.

"Lidt nyt fra Grønland" (...) kommer aktuelt i en tid, hvor Grønlands problemer er fremme i dagens debat." Pearyland-ekspeditionerne blev uden fandango genoptaget af Eigil Knuth i 1963.

Besættelsestid og foredragsfilm. Med henblik på Den internationale Polarudstilling i Bergen 1940 nedsatte Grønlands Styrelse et filmudvalg, der skulle demonstrere Danmarks koloniale beskyttelse af eskimokulturen i Thuleområdet. Udvalget bestod af direktør Daugaard-Jensen, teknisk konsulent for Grønlands Styrelse Julius Galster (som selv fra 1933 til slutningen af 1940'erne fungerede som en glimrende smalfilmamatør på Grønland), provst Schultz-Lorentzen og professor W. Thalbitzer. Med museumsinspektør fra Nationalmuseet Helge Larsen som sagkyndig skulle fotografen Jette Bang være instruktør og optage eskimoliv året igennem i 16mm Kodachrome: Ikerasaq december 1938 - januar 1939, Thulestationen marts-april 1939, bopladsen Qaanaaq (hvortil Thuleeskimoerne senere blev deporteret) april, bopladsen Neke april og Kangarssuk juni 1939, og i

Nanook-traditionen blev der igen tale om en rekonstruktion. Optagelsesforløbet er for en stor del skildret i Jette Bangs bog *30.000 Km med Sneglefart* (Steen Hasselbalchs Forlag 1939). Desuden giver bogen oplysninger om de mange samtidsreportager Jette Bang optog for Grønlands Styrelse. *Inuit* skulle cirkulere med foredragsholdere godkendt af Grønlands Styrelse (fortrinsvis Helge Larsen og Jette Bang). Først i 1984 blev der lavet en egentlig lydversion speaket af filminstruktør Anker (efter Helge Larsens oplæg), uden syntetisk reallyd og musik.

Krigen ændrede dette ideale kolonibillede fundamentalt. Øen blev indlemmet i den moderne verdens realiteter. Pengeøkonomien trængte frem og bl.a. på grund af den gode pris for kryolit fik grønlænderne sans for de "unødvendige luksusvarer". Da Danmark blev besat 9. april 1940, blev forbindelsen til Grønland afbrudt. De to landsfogeder, i praksis Eske Brun i Godthåb, overtog hele Grønlandsadministrationen. Gennem den danske gesandt i Washington, Henrik von Kaufmann, knyttedes forbindelse til USA's regering om forsyning og beskyttelse af Grønland. Et år efter den danske besættelse indgik Kaufmann en overenskomst om, at USA til gengæld for anerkendelse af Danmarks suverænitet over Grønland fik lov til at oprette militære baser i Grønland. (13)

Den tyske besættelse af Danmark betød højkonjunktur for foredragsfilm, der kunne give smalfilmamatører en hæderlig bi-indtægt. Grønland var i særlig høj kurs, og smalfilmamatørerne på Grønland bestod udelukkende af de udstationerede. Den flittigste var Paul Marinus Hansen, der startede sin karriere som assistent for fiskerikonsulent ved Grønlands Styrelse professor Adolf Jensen.

Grønlands Styrelse bestilte Hansen til at optage eskimoernes forskellige erhverv på film. Det skete efter tilskyndelse fra smalfilmfirmaet Kongsbak & Cohn, der tekstede hans film og som postscriptum anførte "Optaget på Kodak 16mm Smalfilm Bell & Howell "Filmo" 75. Repræsentanter for Danmark: Kongsbak & Cohn". Han viste første gang film i Det grønlandske Selskab 18.11.1931 om den første fase af industriel fisketilvirkning på Grønland, med fiskeri af helleflynder fra motorbåde til henkogning på en fabrik i Holsteinsborg. Da Paul Hansens optagelser fra samtidens Grønland fik stor succes på Ekstra Bladets amatørsmalfilmaftener i 1932 og 1933, oprettede Kongsbak & Cohn et lille og kortlivet Grønlandsk Filmarkiv på fire film, der dækkede emnerne hajfangst, torskefiskeri, sælfangst, angmassætfiskeri, fåreavl og grønlandsk skoleundervisning (iflg. Ekstra Bladet 13.12.1933).

Julius Galsters og Paul Hansens optagelser fra førkrigstidens Grønland kaldet *Billeder fra Grønland* med foredrag af direktøren for Grønlands Styrelse, Knud Oldendow, blev vist i Odd Fellow Palæet 27.2.1942. Materialet blev af Grønlands Styrelse i bearbejdet form anvendt som undervisningsfilm under titlen *Grønland. Billeder fra Grønland* udgjorde sammen med Paul Hansens farvefilm *Grønland i Sommer og Sol* (premiere i fire biografer i påsken 1942 med foredrag af Paul Hansen) udbudet i det kortlivede rejsefilmfirma Globus Film 1943-44. *Grønland i Sommer og Sol* består af materiale fra Sydvestkysten 1937-39 og anbefales af Globus Film indledt med trækharmonikamusik "af den musikalske Grønlænder" Andreas Hendriksen. Materialet blev af Grønlands Styrelse og Dansk Kulturfilm bearbejdet til den første officielle danske undervisningsfilm om Grønland (stum,

med danske mellemtekster) distribueret af Statens Filmcentral (SFC) fra 1943: *Grønland I-VI* (I: Grønlands Beliggenhed og Størrelsesforhold; II: Vestkystens Kolonier; III: Sælfangst; IV: Angmassætstime; V: Fangst af Rejer; VI: Færingehavn).

Næsten samtidig med denne udsendte Dansk Kulturfilm og Grønlands Styrelse for SFC's Skolefilmafdeling doktor Mogens Holms *Thule - Polareskimoernes Land*, som han havde optaget ved Neke 1935-37, altså før Jette Bangs ankomst til Thule. Paul Hansen fulgte også fremmede fisketraditioner på Grønland. I 1953 optog han *Portuguese Fishermen in Greenland.* Hansen fulgte moderskibet Captao João Vilharino, som lagde ud fra New Foundland, St. John, og stod et halvt år til søs og satte enkeltbåde, doryer, ud, som fangede torsk ved Grønlands kyst med håndline og efter endt dagværk behandlede fangsten på moderskibet.

Hansen holdt ofte filmforedrag i Det grønlandske Selskab til 1958. Hans optagelser tilfaldt Grønlands Styrelse, indtil Grønlands Fiskeriundersøgelser i 1946 blev en selvstændig institution med Paul Hansen som leder. Hansen skildrede samtlige faser i Grønlandsfiskeriet, fra 1958 med Svend Aage Horsted som assistent. Fra 1970 blev statsbiolog Horsted leder af Grønlands Fiskeriundersøgelser. Så sent som 1960 udsendte Horsted sin egen foredragsfilm, *Fra Grønlands hav og ødemark.*

Aage Gilberg, der var distriktslæge i Thule 1938-39, udsendte bogen *Verdens nordligste Læge* (Hasselbalchs Forlag 1940). I 1942 udsendte han en foredragsfilm med samme titel, der både indeholdt sort-hvid og farveoptagelser. "Filmsforedraget var under krigen nok det mest efterspurgte i landet. Hertil medvirkede - udover det interessante emne og den nøje synkronisering mellem billeder og tale, spækket med anekdoter (...) - mulighederne for at tale nazismen imod og karikere den, bl.a. under omtale af førerhunden" (Brev fra Gilberg til udlandschef Vagn Bjørnholt 15.2.1977). Nævnes bør også den skotske botaniker Isobel Wylie Hutchison, som i 1927-29 opholdt sig i Vestgrønland og dér optog 16mm-film, tildels i Dufaycolor, en tidlig farvefilmproces. Hendes optagelser tilfaldt det skotske filmarkiv efter hendes død i 1982, og de i dag tilgængelige kopier har bemærkelsesværdigt klare farver. Det er efter alt at dømme de tidligste farvefilmoptagelser fra Grønland. Fascinerende er ikke mindst optagelser af en kaffemik i Umanak og en konfirmationssøndag i Jakobshavn (jf. Catherine A. Surowiec, red: *The Lumiere Project: The European Film Archives at the Crossroads*, Lisboa: Projecto Lumiere, 1996, s. 87).

Mange af smalfilmamatørerne dækkede områder, der ikke umiddelbart havde offentlighedens interesse. Filmene er uvurderlige, men efterhånden glemte dokumenter. Det danske Jagtraad bestilte i 1936 hos ornitologerne Finn Salomonsen og Christian Vibe en film, der skulle skildre fugleliv i Nordgrønland, og ydede gratis udstyr og instruktion i optagelsesteknik samt 1500 kr. Resultatet blev *Fra Thule til Kap Farvel* (vist i Det grønlandske Selskab 18.11.1936), der holder rejsedelen strengt kronologisk, mens den ornitologiske del holdes artssystematisk. Christian Vibe blev så bidt, at han fortsatte med Grønlandsoptagelser indtil 1978.

Ved Dansk Ornitologforenings opgørelse over havørnebestanden ved Julianehåb juni 1972 optog Lorenz Ferdinand *Nagtoralik* om den svindende havørnebestand i fåreavlsdistrikterne. Det blev for-

trinsvis instruktøren Frank Wenzel, som fra slutningen af 1960'erne kom til at skildre de grønlandske dyr på film: *Moskusoksen* (1967 for SFC's Skolefilmafdeling), *Falkoneren og den vilde falk* (Kortfilmrådet 1968, også optagelser fra England og Marokko) og *Ved bræens rand* (SFC 1969, dyrelivet ved Jakobshavn). Sv. Erik Worm fulgte den såkaldte Oxfordekspedition (botanisk, zoologisk, geologisk, glaciologisk) i området syd for Staunings Alper 1962. Han præsenterede sit materiale for Det grønlandske Selskab 12.3.1964 under titlen *Et land bag polarisen.* Som kompensation for den dårlige økologiske samvittighed optog Worm for BP som deltager i oprettelsen af den geografiske station for Nordisk Mineselskab på Danmark Ø 1967 og kortlægningen af Malmbjerget i 1968 filmen *Landet bag polarisen*, som han omdøbte til *Øst for indlandsisen.* Her propaganderede han for Alwin Pedersens tanke om at gøre området til naturreservat som Nationalparken, hvilket blev gennemført ved den grønlandske fredningslov, som trådte i kraft 1.7.1974.

Grønlands Geologiske Undersøgelse (GGU, oprettet i 1946) samlede 1978 et internt katalog med optagelser foretaget af professor Alfred Rosenkrantz, Dan Laursen m.fl., samt professor Curt Teicherts testamenterede optagelser, der strakte sig over perioden 1939-1968. For Geodætisk Institut Fotogrammetrisk Sektion har især oberstløjtnant J.V. Helk siden 1948 dokumenteret landskabstyper og anlægning af flystationer på Grønland. 17.1.1952 præsenterede Helk for Det grønlandske Selskab basismaterialet til filmen *Grønland rundt med flyvemaskine,* hvor han pr. fly (Catalina) dækkede så godt som alle grønlandske landskabstyper kysten rundt samt orienterede alment om geodætisk praksis. Filmen blev omredigeret med nyere materiale i 1967 og er stedse blevet suppleret med nyere optagelser af bl.a. Svend Gallt (som også startede sine optagelser i 1948).

Gennemførelsen af det erhvervsrettede Grønland (Grønlandskommissionen af 1948) fordrede et centralt teknisk organ der kunne lede bygge- og anlægsvirksomheden og drive kraftværker og telekommunikation. Et sådant organ blev oprettet i 1950 med Grønlands Tekniske Organisation (GTO). Det var i og for sig det område Julius Galster ofte havde berørt i sine filmreportager. Ejendommeligt nok havde GTO kun én aktiv filmamatør, Ejvind Solberg Hansen, der arbejdede med 8mm og billeddækkede sommerrejser med forundersøgelser i perioden mellem 1960 og 1979, dog uden at lægge vægt på de tekniske landvindinger. GTO fandt det først opportunt at propagandere med filmen *Radiokæden i Grønland/Rádiokarfik ínardlitsailiorsiuk* i 1976, der i dramatiseret form skildrer radiokædens nødvendighed. I 1974 havde de dog stået bag distributionen af den af Ministeriet for Grønland producerede *Olie ved Grønland? I-II*, der satte en stopper for den danske del af olieeventyret.

Grønland - en del af Danmark. Da Rigsdagen i 1946 udsendte sin Grønlandsbetænkning, som anbefalede større investeringer i Grønland der skulle knyttes endnu tættere til Danmark, var den allerede forældet. Direktøren for Grønlands Styrelse, Knud Oldendow, arbejdede på at fortsætte isolationen. I 1948 måtte statsminister Hans Hedtoft op for at orientere sig om, hvor man skulle sætte de mangedoblede investeringer ind for at forvandle Grønland til en del af Danmark. Oberstløjtnant Michael Hansens foredragsfilm *Tingmissartoq* (det grønlandske ord for flyvemaskine, premiere i World Cinema

1.1.1950) gennemflyver hele den gamle vikingerute med udførlige skildringer af nordbokulturen (såvel som af Labrador). Som en parallel til vikingernes opdagelse fremstilles Hedtofts rejse til landet som medførende en lige så radikal kulturændring.

Før ministerens besøg udsendte Folk og Værn i samarbejde med Marineministeriet *Vi arbejder på Grønland* (biografforfilm i december 1947), som skildrer, hvad hær og flåde betød for fremskridtet deroppe. Så gik det ellers slag i slag - filmtitlerne var yderst eksplicitte: Arvid Klémensens *Grønland i støbeskeen* (Odd Fellow Palæet 24.1.1949) fulgte Esbjergfiskernes besøg på Grønlands Vestkyst for at se på mulighederne for kutterfiskeri - den såkaldte Venø-ekspedition (opkaldt efter lederen Chr. Venø). Rejsningen af fiskeristationen i Dovkussaq ses i reportagefilmen *Med danske fiskere til Grønland* fra samme år. Påsken 1950 stod i det hele taget i Grønlands tegn (jf. Pearyland-filmene). Her viste Andreas Hvidberg hele to foredragsfilm i farver, *På hvalfangerfærd* og *Ishavets guld*, i Metro-pol. Den første viste dansk - og ikke norsk - hvalfangst fra Sonja. Men allerede i sommeren 1950 ophørte dette eventyr. Den anden skildrede det moderne industrielle havfiskeri fra Claus Sørensens fryseskib Greenland. Hvidberg præsenterede desuden i 1952 *Det lange drev* om transport af tamrener fra norsk lapland til Itunera.

I 1950 udsendte SFC's Skolefilmafdeling hele fire stumfilm med tekster, der for en stor del bestod af ældre materiale: Otto Wilhjelms farvefilm *Grønlandsindtryk* om dagligdagsbegivenheder i det moderne Grønland og Paul Hansens tre sort-hvide stumfilm med tekster med seriebetegnelsen *Grønland i dag: Grønland for de små, Fiskeri på Grønland* og *Sydvestgrønland 1950*. Alle fire film blev redigeret og tekstet af Jørgen Roos, som her fik næring til sin Grønlandslængsel.

Men der skulle snart komme gang i produktionen af nye Grønlandsfilm. I "Grundlag for MFU's overvejelser om Grønlandsfilm" fra marts 1952 henvises til forhandlinger med bl.a. departementschef Eske Brun om, "hvilke opgaver af filmmæssig art der burde løses i forbindelse med den udformningsproces, der er igang på Grønland". Man havde forgæves forsøgt at presse Nordisk Films Kompagni til at filmatisere Knud Sønderbys roman *De kolde Flammer*: "Under forhandlingerne nåede man frem til ønsket om at få skabt en stor dokumentarisk film om Grønland idag, således at man lagde en vis vægt på, jævnsides med det nye Grønland at vise de væsentlige træk af det Grønland, der forsvinder. MFU sendte derfor instruktøren Hagen Hasselbalch til Grønland i sommeren 1949, hvor han skulle gøre manuskriptstudier til en sådan film; ved siden heraf skulle han foretage farvesmalfilmoptagelser til en reportageagtig film med indtryk af sommerens Grønland (...). Nye filmoptagelser på Grønland er nu nødvendige, dels i forbindelse med det planlagte kongebesøg til sommer, dels i forbindelse med det stærke behov som den danske udlandspropaganda og informationstjeneste, navnlig i USA under de rådende storpolitiske forhold har for informationsmateriale om Grønland, hvori det kan fremhæves og understreges, at Grønland er dansk."

Hagen Hasselbalch lavede den definitive farvefilm, *Grønland i sol* (1950) - til afløsning af Paul Hansens foredragsfilm *Grønland i Sommer og Sol* (1942) - med indfølt og lidt ironisk speak af Nic(olai) Lichtenberg. Filmen blev af SFC også distribueret i engelsk og tysk version. Det

blev simpelthen den mest efterspurgte film i SFC's distribution indtil 1960 og den første film, der antydede et turistpotentiale. Hagen Hasselbalch var imidlertid også den første til at problematisere indsatsen på Grønland. I 1953 producerede han for Minerva Film *Blyklippens gåde* (*Skattejagt på Grønland* præsenteret i Det grønlandske Selskab 26.11.1953). Den var udformet som en moderne 68 min. lang pastiche på digtet *Guldhornene*. Til B.T. udtalte Hasselbalch 24.11.1953: "Jeg slutter Filmen med at stille det Spørgsmål, som maa interessere alle Danske: Giver det store Spil deroppe Gevinst? Hvem bliver Fjeldets Herre: Moskusoksen eller Bulldozeren?".

En fast del af 1950'ernes biografforfilm angik ofte tuberkulosebekæmpelsen på Grønland. Et typisk eksempel er *En del af Danmark*, som Politiken-Film fremstillede for MFU. "En kort appel om at støtte indsamlingen til kong Frederiks og dronning Ingrids fond til bekæmpelse af tuberkulosen på Grønland (Giro 6). Filmen viser den grønlandske natur og skildrer de vanskelige vilkår, som befolkningen lever under, sådan som kongeparret oplevede det i sommeren 1952. Bolignøden og det hårde klima giver tuberkulosen let spil. Statsminister Erik Eriksen opfordrer til at yde bidrag til folkegaven til fondet." (MFU's årsberetning 1952). Gunnar Wangels farvefilm *Med kongeparret i Grønland* (premiere i Odd Fellow Palæet 5.9.1952) var hans 14. kongefilm. "Vi følger kongeskibet på dets lange rejse langs Grønlands Vestkyst til rejsens nordligste punkt Umanak. Grønlandsbesøget afsluttes i Julianehåb. Så går turen tilbage til København, hvor de tre prinsesser glæder sig til at modtage deres far. Efter hjemkomsten hviler kongefamilien ud på Gråsten slot" (SFC katalogtekst).

Det er interessant at konstatere, at en af MFU's mest markante propagandafilm for et nyt Grønland startede i tv. Erik Ole Olsen bearbejdede under vejledning fra inspektør Villy Borum, Grønlandsdepartementet, ca. 10 år gamle optagelser af Paul Hansen og Jette Bang samt nye af Gøtsche Larsen til tv-udsendelsen *Grønland* (6.1.1953 - naturligvis udsendt i s/h). Materialet blev på ny bearbejdet til MFU-filmen i farver *Et nyt Grønland*, der blev udsendt i en amerikansk, engelsk, spansk, tysk og fransk version. Den amerikanske version hedder *Greenland, Denmark in the Arctic*, mens den engelske titel blot er *A New Greenland*. Den danske version kom først i distribution fra april 1954.

Flagskibet blandt statslige Grønlandsfilm var *Hvor bjergene sejler*, produceret af MFU, skrevet og instrueret af Bjarne Henning-Jensen og udsendt i biografdistribution sammen med Astrid Henning-Jensens *Ballettens børn* produceret af bl.a. Ford Foundation (premiere i Palladium 22.12.1955). Grønlandsfilmen fik Grand Prix i Venedig, Danmark kunne spille med musklerne. Det gennemført billedskønne Grønland (foto: George Dudgeon Streton) anskueliggøres ved tre generationer og deres vej fra boplads til by. Bedstefar bliver alene tilbage i tørvehytten som fanger ("unge hunde kan lære nye ting. De gamle slædehunde følger de gamle spor," som barnebarnet citerer ham). Faderen, der er fanger, søger efter den forsvundne sæl i isfjorden og advares skæbnesvangert af et kælvende isbjerg. Sønnen Mikisoq smittes med TB af sin døende mor og fragtes til et moderne sanatorium og opnår efterhånden indsigt i de moderne goder som omdeler af den duplikerede radioavis. Han er filmens begejstrede vidnefortæller (stemme: Lars Henning-Jensen), som får visualiseret byernes og industriens moderne

vidundere (rejeindustri i Kristianssand, moderne fiskerflåde i Holsteinsborg og kulbrud i Qutdligssat). Drengen får større indsigt i moderne kommunikation end sin far og kan hjælpe ham med ansøgning til den rare danske stat om at opnå eget hus. Drengen vender tilbage til bopladsen for at bryde op til "byen" med far og lillesøster. Kutterens lyd vendes fra trussel til tryghedssymbol. Filmen er i sjælden grad optaget af sanset lyd (især i faderens kajaktur i isfjorden), men skæmmes ofte voldsomt af Herman D. Koppels bastante underscoring.

At Grønland endnu var et uvant emne, derom vidner filmprogrammets creditliste, hvor "Grøndlandsfilmen"s 'd' behændigt er søgt dækket med en lille sælsilhuet. Social Demokratens anmelder skrev, "Amerika på sin side og alle engelsktalende lande får banket ind med syvtommersøm, at Grønland er *dansk* og med en befolkning gennemsyret af dansk sæd og skik, initiativ og foretagsomhed, sådan at her ikke mere er tale om en koloni, men om et reelt stykke Danmark, der vel nok ligger fjernt fra moderlandet, men dog hører det til med hele sit hjerte" (23.12.1955). Filmen blev genudsendt noget forkortet og uden Mikisoqs kommentar i 1983. Det forekom noget skizofrent, at Astrid Henning-Jensen oktober 1955 for Dansk Kulturfilm instruerede *En sælfangst i Nordgrønland,* der i det bedste sommervejr skildrer den i sig selv hvilende fanger Pida på sælfangst i kajak. Filmen har samme fotograf som *Hvor bjergene sejler*, og kajakscenerne er optaget af Bjarne Henning-Jensen, som selv kunne sejle kajak.

I 1950'erne skulle desuden flyvning til og på Grønland blive et tilbagevendende og nærmest eksplosivt udviklet tema. *Første ruteflyver til Grønland* er en reportage af Carl Otto Petersen for Dansk Kulturfilm fra 1949, der viser ceremonien omkring Rolf Vikings afgang fra Kastrup Lufthavn, hvor bl.a. direktør for Grønlands Styrelse Eske Brun taler for fremskridtets velsignelser. Der er ingen billeder fra målet, den grønlandske flyveplads Blue West.

Opbygningen af Mesters Vig flyveplads blev fra august 1952 dokumenteret på film af Statens Luftfartsvæsen og Luftfartsdirektoratet. *Med SAS over jordens top* blev produceret af SAS i 1953 og speaket af Gunnar "Nu" Hansen og filmens fotograf og instruktør Peer Morten-sen. Filmen gennemgår rutens mål, Los Angeles, grundigt, men skildrer også flyet Arild Vikings kontakt med flyvebasen ved Thule og kulminerer med de første farveoptagelser fra fly af Nordpolen ("uoverstigelige hindringer for Peary, men ikke for os"). Filmen giver desuden følgende interessante forklaring på deportationen af Thulestationen: "Thulekolonien er flyttet, støjen (fra den amerikanske base, CN) skræmte sælerne bort. Så i foråret 1953 besluttede Thules beboere at flytte længere nordpå. Disse optagelser er de sidste der er taget af den lille hyggelige Thulekoloni". Billederne skal selvfølgelig dementere "hyggen". Eskimoernes afrejse foregår via amerikansk invasionsfartøj. "De flyvende vikinger viser vejen".

Og i 1963 blev et par danske militære film fra Grønland produceret af Folk og Værn hos Ib Dam Film for at vise at dansk forsvar stadig gjorde sig gældende deroppe (*Glimt fra Grønlands Kommandos virksomhed* og *Skibe mod nord* - om Søværnets inspektionsskibe). I 1967 producerede Ib Dam for Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste *Immarssuaq - det store hav*, der gennemgik kortlægningen af de grønlandske farvande.

Institutionen Jørgen Roos. 1960'erne var glamourøse år for dansk kortfilm. Kortfilm blev flittigt anvendt i undervisningssektoren, og de havde en værdsat plads i tv, selvom DRs egenproduktion begyndte at overtage samtidsorienteringen. Der blev i særlig grad plads til mange kvalitative eksperimenter i Kortfilmrådets (KR) korte levetid (1965-72), hvilket også kom Grønlandsfilmene til gode.

Jørgen Roos skulle fra midten af 1960'erne nærmest tage filmisk patent på Grønland. Sammen med Ingolf Boisen stiftede han interessentskabet Nunafilm til produktion af *Knud* (1966), der havde manuskript af Roos og Palle Koch, som også speakede filmens kommentar. Det er utvivlsomt Roos' mest hengivent romantiske film, og ikke uden patos. Knud Rasmussen skildres som den heroiske kæmper, der står op imod mere overfladiske typer, som tiltrækker sig opmærksomhed ved moderne teknisk udstyr, mens Knud Rasmussen tålmodigt resignerer. Filmen modtog Guldbjørnen i Berlin.

Samarbejdet med Koch fortsatte med *Sisimiut* (SFC for MFU 1966 - speaket af Viggo Clausen), der blev den hidtil mest ironiske, men også tydelige kritik af dansk kolonialisme. Det uvante lå allerede i titlen, som traditionen tro burde have været *Holsteinsborg*. "Det billede, der herved fremstår, kan ses som en autentisk, dokumentarisk beskrivelse af en tilstand, der kan kaldes typisk for Grønland i dag - en tilstand der karakteriseres af et indviklet pulserende mønster af sociale og menneskelige brydninger, som krydser og modvirker og forstærker hinanden, brydninger mellem nyt og gammelt, mellem dansk og grønlandsk, mellem god vilje og nagende utilfredshed, mellem febrilsk utålmodighed og opgavers uoverstigelighed" (citat fra filmprogrammet). *Sisimiut* blev vist som en temmelig malplaceret forfilm til Belmondo-filmen *Farlig, fræk og forførende* og blev kun distribueret til udlandet i en engelsk version.

Roos' sidste film med Koch - *17 minutter Grønland* (MFU 1967) - forsøgte på den givne tid og med genbrug fra *Sisimiut* at skildre træk fra hele øen for et internationalt publikum, dog ikke uden kritik af den danske stats fejlgreb, men en smule overfladisk og til Udenrigsministeriets tilfredshed. Året efter udgav Koch bogen *Der skal være så smukt i Grønland ...*

Roos' følgende film - *En fangerfamilie i Thuledistriktet* (SFC 1967 - hvor en fangerfamilie beholder sin identitet trods mange moderne bekvemmeligheder), *Ultima Thule* (KR 1968) og *Udflytterne* (KR 1972) - stod i voldsom kontrast til Sune Lund-Sørensens officiøse *Havet ved Grønland* og *Emilie fra Sarqaq* (begge produceret for KGH i 1972). Lund-Sørensens film er eksemplifikationshistorier for hhv. den moderne grønlandske mand og kvinde. I *Havet ved Grønland* kommer Isak fra et fårehold i et udsted til at deltage i trawlfiskeriet i Davis Strædet, og Emilie rejser håbefuld fra det hendøende udsted til rejefabrikken. *Emilie fra Sarqaq* kom også til at stå i skarp kontrast til det lidet flatterende billede, der blev givet af rejepillernes situation i Merete Borker og Lene Aidts kvindesolidariske *Arbejderkvinder i Grønland* (DR/SFC 1975).

Ultima Thule er simpelthen Jørgen Roos' mest indignerede film. Den skildrer udflytterne til Qaanaaq som en truet fangerminoritet, hvis eksistens blev forværret af amerikanernes nyligt nedstyrtede kernevåbenbærende fly, som medførte jagtforbud i hele området. *Udflytterne* skildrer fem familier, der har slået sig ned på en forladt vejrstation i Østgrønland og simpelthen har vendt ryggen til byernes slum

og forsøger at overleve som fangere.

Næste skridt var den mere problematiske macho- og nærmest fremmedlegionsromantiske hundeslædebaserede Siriuspatrulje, som blev det uopnåelige ideal for 1990'ernes lederkurser og selvrealisering samt favoritemne på tv. *Slæde-patruljen Sirius* (SFC, Udenrigs-ministeriet og Forsvarets Oplysnings- og Velfærds-tjeneste 1981) trænede simpelthen Roos fysisk til at fuldføre en af de mange såkaldte mindeekspeditioner, *Knud Rasmussens mindeekspedition til Kap Seddon* (1982 DR, SFC, Kulturministeriet).

Jørgen Roos var desuden den første til at skildre grønlændernes situation i Danmark med *Kaláliuvit? (Er du grønlænder?)* (KR, Ministeriet for Grønland samt en masse interesseorganisationer, 1970), der fokuserede på de unge studiesøgende og derfor undgik den rene undergangsstemning. Her arbejdede han sammen med manden bag DR's bedste radiomontager fra 1950'erne, Viggo Clausen. Lise Roos' *Kolonihaven - om nogen grønlændere i Danmark* (SFC/DR) tog mere differentieret tråden op i 1990:

> I 1986 flyttede jeg ud på Christianshavn, denne særprægede bydel i København. I løbet af sommeren oplevede jeg, at en bestemt gruppe mennesker var begyndt at figurere i mit daglige landskab. Grønlændere.
>
> Grønlændere på godt og mindre godt. (...) Men eftersom de nu var dukket op i mit landskab på en mere krævende måde end tidligere så pirrede de osse min nysgerrighed. Bestod de virkelig mest af sådan en slags sociale tabere, evindeligt med en flaske i hånden, lidt forhutlede og meget gebrokkent dansk? Og hvem var så de andre man mødte på vej til eller fra...? I bussen, på cyklen, bag skranken eller på fødestuen? De første særdeles synlige der hvor de befandt sig i gadebilledet, de sidste mærkværdigt usynlige - på vej til eller fra...? (Lise Roos i filmens program).

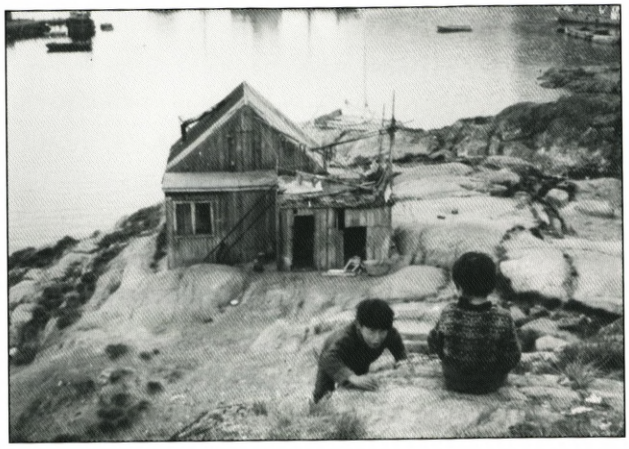

Sisimiut

På det tidspunkt blev det skønnet, at der opholdt sig ca. 6000 grønlændere i Danmark. Emnet vandt naturligvis frem i den navlepillende, personcentrerede danske dokumentarisme, der prægede 1990'erne og fremefter: *Inuk Woman City Blues* (Laila Hansen 2002) fra det belastede Vesterbro (der dog også kan demonstrere positive rollemodeller) og mest udpræget i *Dage med Katrine* (2003) af Ulla Boye Rasmussen, der er synligt imponeret over at Katrine, en beskeden og stolt alkoholiseret grønlænder på 52, periodisk kan holde sig "fra at flirte med den frække tilværelse".

EF-debat, Hjemmestyre og kolonialismekritik. Jørgen Roos havde sin rigeste periode under Kortfilmrådet. Mange af hans fraklip gav stof til etnografiske film som f.eks. *Grønlandske dialektoptagelser og trommedanse fra Thuledistriktet* (KR 1967) og *Ulrik fortæller en historie* (KR 1972) fra Østkysten illustreret med børnetegninger fra området. Den var faktisk beregnet som en god historie fra biografens lærred til grønlandske børn. Roos instruerede forsøgsvis i 1972 fire små film for Minerva

Film udelukkende beregnet til biografvisning i Grønland, hvor Rasmus Lyberth akkompagneret af egen guitar sang forskellige sange, som Roos efter bedste evne billeddækkede. Samme år lavede han for Ministeriet for Grønland *For fremtiden* om erhvervsuddannelse i Grønland.

Ved folkeafstemningen om EF i 1972 blev det helt klart, at Grønland og Danmark ikke havde samme interesser, da Grønland ikke ønskede medlemskab. Filmen *Grønland og EF* er udelukkende omtalt af Einar Lund Jensen i *Grønland og EF* (Kragestedet 1975), hvor han fortæller at filmen formede sig som en enetale af grønlandsminister Knud Hertling, og at den var produceret af Privatbanken og indgik i Grønlands Oplysningsforbunds kampagne. Det gådefulde er, at filmen ikke blev produceret i forbindelse med den af Privatbankens Fond finansierede EF-serie *Så er det nu* (1. Europa - verdens navle. 2. Indenfor murene. 3. Det gælder din velstand. 4. Skal-skal ikke?, alle med manuskript af Viggo Clausen og Jørgen Roos og instrueret af Svend Aage Lorentz). Det har været mig umuligt at spore filmen og anden omtale af den. Med det nej blev Hjemmestyret imidlertid en nødvendighed. Det trådte i kraft 1. maj 1979, hvilket dog ikke kom til at afspejle sig afgørende i filmproduktionerne. Tv havde helt klart overtaget debatfunktionen, og produktionen af danske oplysningsfilm om Grønland blev herefter minimal.

Det var en decideret kapitalrettet attitude, der satte gang i grønlandsk finansieret filmproduktion før Hjemmestyret. Den danske producent Claus Hermansen fik den rentable idé at optage kommunefilmen *Narssaq - ung by i Grønland* (1978). Hermansen udtalte sig til Frederiksborg Amts Avis 26.2.1979: "Filmen om Narssaq er den første i en filmserie, der skal fortælle om de grønlandske byer og egne. Jeg samarbejder med de grønlandske kommuner om disse film, således at kommunerne betaler produktionsomkostningerne, mens jeg formidler finansieringskontakter med hensyn til de udgifter der er forbundet med distributionen af filmene. Således er jeg p.t. i forhandlinger med udenrigsministeriet og Danmarks Turistråd om at få fremstillet kopier af Narssaq-filmen med udenlandske speakertekster, ligesom jeg forhandler med Statens Filmcentral om fremstilling af danske kopier til brug i skoler, foreninger m.v." Han fortsatte serien året efter med *Byen under kællingehætten/Sisimiut pillugit takornarianut*, hvor Per Steen Hansen afsluttede sin korte omtale af filmen i Atuagagdliutit 26.2.1981 med, "Til sidst er der kun at nævne, at filmen som undervisningsfilm lader meget tilbage at ønske".

Men det blev veteranen Jørgen Roos og ikke Hermansen, der skulle lave filmen om Godthåbs 250 års jubilæum i 1979, *Nuuk ukiut 250-íngorneráne*. Disse film havde egentlig ikke meget at fortælle om dagliglivet i en grønlandsk by. Et af de interessanteste dokumenter i den retning, der viser den almindelige dagligdags-kolonialisme, er faktisk FDB-filmen *Hverdag i Grønland* (1973), netop fordi filmen uden dikkedarer skildrer hverdagens samlingssted, Brugsen i Holsteinsborg. Filmen er både instrueret, fotograferet, kommenteret ("De der er børn idag får glæde af den udvikling der er igang, når de bliver voksne") og klippet af FDB-konsulenten for Grønland og Færøerne, Sven Thomsen. Thomsens hovedproblem er fordyrelsen på grund af den lange transportvej. Filmen eksisterer i både en dansk og en grønlandsk version.

Den første film produceret af Hjemme-

styret var Mike Siegstads *Hvis der skal være havgående fiskeri/Fiskerflåden i Grønland/Eqqiluisaarnermik aallartit* (1980). Filmen blev produceret til Kalaallit Nunaata Radioas - TV (KNR-TV, som imidlertid først begyndte at sende i 1982). Den skildrede sagligt de erhverv, der har med havgående fiskeri og fiskeriservice at gøre.

Jørgen Roos opfattede efterhånden sig selv som en banebryder for det ny selvstændige Grønland, og hans store statusfilm *Grønland* (1981), produceret med støtte fra Nuuk Kommune, Bikuben, Grønlandsbanken og Oles Varehus, blev under alle omstændigheder i Danmark betragtet som den første grønlandske egenproduktion, selv om den unægteligt havde en meget ha-stemt dansk officiøs tone.

Men det var *Da myndighederne sagde stop* af Aqqarluk Lynge (som blev stifter af det venstreorienterede parti Inuit Ataqatiguiit) og Per Kirkeby (KR/DR 1973), der gav grønlænderne håb om en fremtidig egenproduktion, de kunne solidarisere sig med. Filmen var dog udelukkende dansk produceret, men det var Aqqarluk Lynge der var filmens drivende kraft. Per Kirkeby havde imidlertid tæt tilknytning til Grønland. Han havde været deroppe som ekspeditionsdeltager hos GGU i 1958, 1960 og 1965 (Meteoritekspedition). Hans debut som skribent og billedkunstner var med et grønlandsemne i tidsskriftet Hvedekorn "Nunarigsoq" (Nr. 6, 1961). Kirkeby benyttede som en af de første billedkunstnere herhjemme 8mm-mediet som en slags skitseblok, hvor der ingen skelnen er mellem det private og det registrerede. Hertil kan henregnes hans *Grønland (I-II)*, 1969, lavet efter deltagelse i Eigil Knuths 2. Pearylandekspedition 1968. *Grønland I* er en række billeder, hvor koøjet på skibet fungerer som ramme (inspireret af den tyske romantiske maler Otto Philip Runge) om både datteren Rebekka og de grønlandske bjerge, undertiden dobbelt- og triplekopieringer af kort fra Melvillebugten, bådebroen og landskaber. Der foretages kun klip via kameraet, og alle udløb og indløb er bibeholdt uden hensyn til over- og underbelysning. En illegal boplads registreres grundigt med datteren og konen Elisabeth Therkildsen, hvor han bl.a. lader de to horisontlinier stå vinkelret på hinanden. *Grønland II*, der havde et ledsagende lydbånd af Henning Christiansen, er gået tabt.

I 1978 modtog Kirkeby manuskriptstøtte til spillefilmen *Ekspeditionen*, som skulle udforme sig som en lysbilledagtig serie om Danmark-Ekspeditionens forsvinden i landskabet. For manuskriptstøtten lod han sin faste fotograf Teit Jørgensen optage en del sekvenser i Pearyland sammen med optagelserne til den senere essayfilm *Geologi er det egentlig videnskab? - en simpel film* (SFC 1980). *Ekspeditionen* endte i 1988 som essayfilm, og jeg fik den udsøgte ære som kortlivet biografdirektør på Statens Museum for Kunst at holde verdenspremiere på filmen 1.9.1991. Filmen er formet som Kirkebys reflekterende Danmark-Ekspedition ud fra hans lysbilledforevisning af Alfred Wegeners billeddækning af sin og Johan Peter Kochs overvintringsekspedition 1912-13; engang imellem brydes billederne af Kirkebys slagskygge. Filmen reflekterer morsomt over den fortællende films konventioner og illusionisme. Geologi-filmen, som SFC producerede i bedste KR-tradition, filosoferer ud fra FLUXUS-kunstneren Arthur Koepckes princip "fill with own imagination" og fokuserer derefter på de afgørende processer, som vi må tænke os til mellem de manifeste geologiske materialer -

repræsenteret billedligt ved almindeligt feltarbejde. Kirkeby fremdrager Wegeners teori om kontinentalforskydning som en ubeviselig idé, opstået ved en kreativ tolkning af et atlas, hvor verdensdelenes puslespilbrikker pludselig blev tolket som udgående fra et samlet hele. Teorien er for simpel til egentlig videnskabelighed, men efterhånden alligevel alment accepteret, og fænomenologisk svarer den for Kirkeby til nydelsen af en god cigar. Filmen ville have været utænkelig i SFC's regi uden perioden med KR.

Mange havde troet, at den progressive linje fra *Da myndighederne sagde stop* ville udløse en løsrivelseslinje som skulle resultere i en radikal grønlandsk egenproduktion. Det blev ved drømmen. Det var som om de politisk radikale grupper i Danmark og Grønland foreløbig kun kunne forenes i enkelte kampfilm med autonom grønlandsk instruktør, men dansk produktionshold. *Aasivik 77* (først udsendt 1981) blev således produceret af det danske venstreorienterede Flip Film med støtte fra Aasivikfonden og instrueret af grønlænderen Mike Siegstad assisteret af Teit Jørgensen, Peter Sakse, Otto Gideonsen og Per Mannstaedt. Filmen skildrede det første symbolske inuit-sommertræf ved Qutdligssat, hvor danskerne nyligt havde sløjfet minen, hvor den grønlandske arbejderbevægelse startede og hvor danskerne nu var forment adgang. *Aasivik 77* var den første Grønlandsfilm i nyere tid, der virkelig fik opmærksomhed i udlandet og æggede til debat. Samme team lavede kritisk status for Hjemmestyret med *Nabo til Nordpolen* i 1985, som satsede på en ligevægt mellem gammelt og nyt.

De vigtige, men sjældne og som regel overhørte angreb på dansk kolonialisme kom ofte fra udlandet og startede i slutningen af 1960'erne. Jean Malaurie kæmpede for eskimoernes fangerkultur i *Les derniers rois de Thule* udsendt som todelt serie for fransk tv (RTF) i 1969. De ikke synderlig informationsrige billeder ledsages af en ofte irriterende bedrevidende kommentar. Knud Rasmussen indleder rækken af skurkagtige konger, fordi han ved åbningen af en handelsstation får pengeøkonomien til at afløse naturaleøkonomien, hvilket betragtes som første skridt til at gøre fangere til byfolk. Og Roos' billeder fra *Ultima Thule* af grønlændere som spildsamlere ved Thulebasen tillægges symbolsk karakter.

Malte Wadman og Jan Knutzen fik *Kâlatlit Nunât - grønlendernes land* (1976) i Statens Filmsentrals (Oslo) distribution. Filmen fortæller om et Grønland uberørt af verden, indtil denne under Anden Verdenskrig rykker ind på amerikanske vilkår: "De danske lovene gir danske arbeidere fortrinsrett ved tilsettninger i grønlandsk industri, men grønlenderne krever en sterkere form av hjemmestyre, som kan gi dem større selvstendighet i forholdet til Danmark. Hvem eier Grønland? Spørsmålet er kontroversielt. Den danske stat eier alle mineralske råstoffer, kanadiere leter etter olje. Utenlandske trålere fisker langs kysten. Hvordan skal det gå med grønlenderne?" (Statens Filmsentrals katalog). Østkystproblematikken omtales ikke, men nok Norges skadelige indflydelse på fangerkulturen som hvalfangernation.

Det svenske søskendepar Staffan og Ylva Julén opnåede støtte fra Grønlands Hjemmestyres Kulturfond til *Inughuit - folket vid jordens navel* (1985). "Inughuit" er Thuleeskimoernes egenbetegnelse til forskel fra det almene "inuit". Filmen er den mest indforståede "fremmede" beskrivelse af Qaanaaq, hengiven for den storladne natur som skildres i langsomme overto-

ninger med lydlig vægt på ryper, antydede hvalsignaler, dæmpet bådmotor (den teknologi man må leve med). Der gribes ikke bastant til nærvær af tankere eller borefelter. Hvad eskimoerne evner, er stedse tilpasning mellem natur og menneske. Thule skildres som et gæstfrit fangerland, der pludselig blev fortrængt af en militærbase og dets befolkning deporteret til et område der slet ikke var gjort klart til beboelse. Filmen så at sige anklager de internationale miljøorganisationer for at have ladet polareskimoerne i stikken.

Allerede i 1970'erne havde eskimofangersamfundet fået et skud for boven, da Brigitte Bardot lagde filmkarrieren på hylden og kastede sig ud i kampen for humane slagtemetoder. I 1977 startede hun den vedvarende debat om babysæler, som førte til sælskindspelsens forsvinden fra de fine dametøjforretninger. For at modvirke det stagnerende salg hyrede KGH i 1979 den skandinaviske feminist Mai Zetterling til at lave en indforstået skildring af de eskimoiske sælfangere ved Scoresbysund. Det resulterede i filmen *Of Seals and Men* - med venlig hilsen til John Steinbecks *Of Mice and Men.*

Grønlands drastiske sociale ændringer i nyere tid afspejles tydeligt i et par film der er lavet om grønlandsk retspleje, hvor den hyppigste forbrydelse er vold eller drab i forbindelse med indtagelse af alkohol - et fænomen, der har rod i urbaniseringen og på Grønland løses med langt større vægt på resocialisering end i vores retssystem. Det grønlandske retssystem er et af de områder, hvor dansk praksis virkelig har taget ved lære af specifikke grønlandske erfaringer. Anders Odsbjergs film *Tolerance* (SFC/DR 1978) gennemgår grundigt idømmelsen af "foranstaltninger" i Godthåb, hvor den dømte anbringes på åben anstalt for hurtigst muligt at blive sat i arbejde. I 2002 blev der i Jakobshavn/Ilulissat, der har den højeste rate af voldelig kriminalitet, lavet en britisk/dansk coproduktion, *Forbrydelse og straf i Grønland* instrueret af Sasha Snow. Det er ganske tydeligt at tolerancen ikke har store chancer i fremtidens Grønland, men det er også indlysende, at de danske ordenshåndhævere virkelig værdsætter og foretrækker den grønlandske straffetradition fremfor den danske.

Storkapital, turisme og retro-romantik. Uskyldens år var forbi. Udenlandske industriinteresser begyndte fra 1960'erne at blive iøjnefaldende i forhold til de stagnerende danske. *Hochseefischerei* (1966) viser højindustrialiseret tysk fiskeri ved Sydgrønland og Canada, som vil få enhver havbiolog til at rekvirere dykkerskoene. Bechtel, Canada (et af verdens største fusionerede ingeniør- og konstruktionsfirmaer) propaganderede for investeringer i grønlandsk minedrift i *The Blue Angel Mine* (Marmorilik) 1973, som det canadisk-danske selskab Greenex - via instruktøren Jens Henriksen og med kommentar af Axel Dolleris fra Greenex - i 1974 bearbejdede til den danske version *Den sorte engel.* Den danske version lagde vægt på, hvor krævende et konstruktionsarbejde man må iværksætte før man kan begynde at producere bly og zink. Minen var så økonomisk vigtig, at dronning Margrethe for pressens skyld i 1975 måtte aflægge et besøg ved Marmorilik. Der blev lavet en officiøs reportage af Jørgen Bagger Film, *Dronningens besøg i Grønland*, finansieret af Greenex. Jørn Kjær Nielsen og Jeppe Mendel viste i *Umanak 75* (SFC/DR 1975), hvor voldsomme kulturelle ændringer netop denne mine betød for Umanaq by, der ligger 80 km fra Marmorilik.

"Moderne skattejagt i Østgrønland. Hver sommer kommer videnskabsmænd til dette vældige naturområde for at udforske dets rigdomme - millioner af tons molybdæn, jern, bly, platin, uran. Problemet er, hvorledes kan man gøre en produktion rentabel." Således beskrev KR deres egen produktion af Nic Lichtenbergs *A Wedge of Rock* (1972) med manuskript af Viggo Clausen. Adressen var tydelig nok. Filmen blev kun produceret i amerikansk version, til distribution via Udenrigsministeriet. Filmen har aldrig været vist offentligt, hverken i Grønland eller i Danmark! Kapitalpartnere søges og savnes. I 1977 genoptog Chevron Oil, Greenland de hidtil mislykkede olieboringer (startet i 1974), nu kostbart off-shore i Davis Strædet ved Holsteinsborg. Den danske instruktør Helge Robbert fulgte tre måneders boringer og lavede en film med den nedslående titel *No Oil Came Up From the Cold.*

Turistfilm med gode forslag til afstressning i den enten barske eller magelige storladne ø-natur var siden midten af 1960'erne væltet frem i en lind strøm. Næsten alle holdt sig til en falsk pagt med fangerkulturen, men skulle også vise at tiden bestemt ikke havde stået stille på øen. Jens Bjerg-Thomsens foredragsfilm *På fisketur i Grønland* (1966) henvendte sig til det danske publikum, mens Art Wilson og Fred Keiffer i en lang sidebemærkning søgte at sælge Grønland kombineret med Danmark til amerikanerne med *Doing it Danish with Greenland too* (1969) med guided tour i Narssarssuaq, Erik den Rødes boplads, Godthåb, Søndre Strømfjord DEW-line station m.m.

Den islandske film *Grænlandsflug,* produceret af Island Flugfélag i 1966, tog hul på de begyndende turistbefordringer til Grønland fra Island "from stone age to atom era". Amerikanerne får tilbudt Grønland med oven i købet ved en rejse til Island i den af Islands Turistråd og Icelandair producerede *They Shouldn't Call Iceland, Iceland* (1977). Grønland beskrives som det primitive is-land med rige fiskerekonvalescens-muligheder og "grønt" bringes så at sige til Grønland via Islands blomstrende turisme.

I 1969 udsendte Sikorsky Aircraft den første stort opsatte reklame for helikoptertransporten på selve Grønland under den megetsigende titel *Imaqa* ("måske" - en vending som må/måtte anvendes ofte i forbindelse med transport på Grønland). Og Deutscher Alpenverein og Dansk Turistråd kastede sig med *Land der schwimmenden Berge* (1975) og *Auf Langlaufschi durch Grönland - Holsteinsborg - Sdr. Strömfjord* (1977) ud i det første fremstød for at lokke tyske turister til Grønlands Vestkyst.

Film-eventyreren par excellence, dansken Stig Hartkopf, der sædvanligvis begiver sig verden rundt på cykel og stiller naive, gemytlige spørgsmål, som kan få folk til at snakke, fik i 1998 rigtigt sat sin metode i relief. Det år begav han sig til Island, Færøerne og Grønland. I *Grønland på cykel* kommer han til Ilulissat i vintermånederne og kan højst køre rundt på postbådens dæk eller ned igennem byens hovedgade, da der jo ingen vejforbindelse er byerne imellem. Så han tager en hundeslædetur i stedet for.

I 2001 kom Omnimax til Sydvestgrønland og optog hulen ved Kangerlussuaq i flot vinterskrud underlagt en meget kommenterende Liam Neeson samt musik af Moody Blues i filmen *Journey into Amazing Caves (Gigantiske grotter).* Så kan det ikke blive større.

Lige så indædt som film om koncerninteresser, nye investeringsmuligheder og

Grønland på cykel

turisme vandt frem, lige så indædt blev fangerdyrkelsen prist retro-sakralt i mange film, repræsenteret af overleveret eskimoisk behændighed, rekonstruktioner af skikke og såkaldte jubilæumsekspeditioner. Jens Rosing optog eksempelvis for KR m.fl. sommeren 1966 *Umialik* om Diskobugtens sidste konebådsejers - den gamle jæger Otto Petersen fra udstedet Niaqornarssuk - sejlads til renjagt i Søndre Strømfjord, underlagt en gammel eskimoisk sang.

Forhenværende forstander for Holsteinsborgs Højskole, H.C. Petersen, fik for egen regning i 1980 optaget *Umiak*, der viste fremstillingen af en konebåd skabt efter en gammel konebåd Eigil Knuth fandt ved Pearyland. Han havde tidligere for KR optaget *Kajakbygning i Grønland* ved Knud Rasmussens Højskole. Kaj Mogens redigerede for KR i 1969 Jette Bangs efterladte optagelser fra fangerbopladsen Sermiligaq, optaget i perioden 1961-62, til *En boplads i Østgrønland.* Og for guderne ved hvilken gang, fik man i 1981 skildret hundeslæde og fangerkultur på Disko i *Qimusseq* af Jørn Kjær Nielsen og Jeppe Mendel.

Endelig er der den ægte vare. De store ekspeditionsledere, hvoraf mange var sejlivede, var ved at nå støvets år. Mange havde i årenes løb generøst ytret sig til tv, men nu var det tid for personfilmene i Dansk Kulturfilm-traditionen. Roos scorede stjernen Ejnar Mikkelsen, som i maj 1971, hvor han var 90 år og stadig åndsfrisk, lod sig interviewe af Roos til *To mænd i ødemarken* (KR 1972). Her fortæl-

ler han om sin og Iver Iversens ekspedition til det Nordøstlige Grønland i 1909, hvor de søgte efter de forsvundne fra Danmark-Ekspeditionen. Da de to kom tilbage til vinterhavnen fra slæderejsen til bunden af Danmark Fjord, konstaterede de til deres rædsel, at de øvrige deltagere var taget tilbage til Danmark. Derpå overvintrede de to vintre i en hytte og var på nippet til at dræbe hinanden over en pige på et klassebillede fra en højskole, hvor der for øvrigt var 37 andre at vælge imellem.

En anden af SFC's bestyrelses favoritter, Svend Aage Lorentz, måtte nøjes med P.V. Glob i *Portræt af P.V. Glob* (KR 1968), hvor han fortalte om udgravninger i Grønland, Danmark og Arabien. Den stædige Eigil Knuth gav først efter for at lade sig filmportrættere af Claus Heinberg i *Eigil Knuth, billedhugger, fortæller, polarforsker* i 2000. Og Karen Littauer fandt i *Gensyn med Østgrønland... Kirsten Bang* (1999) frem til skribenten Kirsten Bang, der som 90-årig genser Ammasalik, hvor hun i sin tid fungerede som huslærer, og stadig er i stand til at komme med et stærkt forsvar for fangerkulturen. I Littauers patetisk vemodige *Jeg husker... Fortællinger fra Grønland* (2002) omgives 14 fortællende gamle personer, iklædt samtidigt stadstøj, af et helt mørkt rum for at fremhæve 'mennesket'. Hun starter sågar i ultranærbillede med "a-aaaja" osv. og holder derpå de enkelte fortællinger adskilt af naturoptagelser underlagt mundharmonika eller reallyd - ofte af stum storhed.

Den lettisk fødte Ivars Sillis virker på mange måder som en mindre filmtraditionsbevidst udgave af Jørgen Roos. I Danmark uddannede han sig til ingeniør. Som geofysiker i Grønland blev han romantisk grebet af hundeslædekørsel og jagt og lagde sin stil om efter fangereskimoerne. Han levede derefter som fotojæger for både tv og National Geographic Magazine samt foredragsholder "med bramfrie erindringer fra et eventyrligt liv på verdens største ø" (som han introducerer sig til Arte Booking 2003). Fra 1976 slog han sig fast ned i Sydgrønland. Han har lavet seje mandfolkefilm om kajaksport - som *Amfibiemanden* (1995). Hans væsentligste film, *Andala og Sofiannguaq - nybyggerliv i Grønland* (2002), er en pendant til Jørgen Roos' *Udflytterne*: Her skildrer han dagliglivet hos et kollektiv af fårefarmere, der har slået sig ned som nybyggere i Sydgrønland. Filmen skildrer også de familiære problemer, pionerånden indebærer, og idealiserer den ingenlunde. Hans film forekommer dog endnu for glatte til at give et virkelig originalt Grønlandssignalement.

Det absolut mest kvalificerede bud på en skildring af brydningerne mellem gammelt og nyt og i det hele taget på film om moderne grønlandsk identitet er imidlertid Karin Parbsts essayfilm *Inuttut Oqaatsikka - mit sprog som menneske* (Greenland Sound and Pictures med støtte fra Hjemmestyrets Kulturfond 1997). Filmen borer virkelig dybt i vanskelighederne ved det danske sprogs fortsatte magtposition på Grønland, og den er fortalt visuelt fabulerende med inddragelse af grønlandske sagn. Karin Parbst har fat i den filmiske grønlandske identitet, som hun burde uddybe.

Det filmbillede af grønlænderne, der når ud til den store omverden, er hovedsagelig blevet befordret af danskere og hovedsagelig i de marginalt få spillefilm, der har Grønlandsemne. Man mangler simpelthen i Grønland en kapacitet, der som Islands Fridrik Thór Fridriksson kan påtage sig at udvikle et specifikt "nationalt", men inter-

nationalt fordøjeligt, emne både som spille- og dokumentarfilm og samtidig overskue alle filmproduktionens faldgruber.

Grønlandsk film råber på at blive grønlandsk. Hvem betaler?

Noter

1. Hollywoods største Alaska-satsning, MGM-filmen *Eskimo* fra 1933 (copyright 9.1.1934) af W.S. Van Dyke, har faktisk fået direkte grønlandsk slagside, idet den bygger på et par forlæg af Peter Freuchen (*Eskimo* og eventyret *Flugten til det hvide Land*), har haft ham som chefrådgiver (han byggede eksempelvis egenhændigt filmens mange iglooer) samt i en ledende rolle som modbydelig vestlig skibskaptajn, der vildfører eskimoheltens udkårne.
2. Alle de omtalte eskimo-områder er - igen fraset Rusland - dog også blevet suppleret med enkelte centrale filmiske skildringer via lande, der har tradition for store ekspeditioner (f.eks. Tyskland, Frankrig, USA og i nyere tid Australien), hvilket jo også repræsenterer en form for erobring.
3. Det er tankevækkende, at danskernes filmiske virkelyst i Grønland ikke matches af en tilsvarende interesse fra danske forskere. Den hidtil eneste samlede boglige fremstilling om Grønlandsfilm er tyskeren Werner Sperschneiders ph.d.-afhandling fra Aarhus Universitet 1998, *Der fremde Blick - Eskimos im Film*, som (endnu?) ikke er blevet oversat til dansk. Sperschneider (se artikel i dette nummer) har desuden lavet videofilmen *100 Jahre Grönland im Film* (*Grønland på film gennem 100 år* (60 min.)), for Institut für den Wissenschaftlichen Film 1998.
4. Så sent som 1928 indlemmede Elfelt autentiske 35mm-optagelser fra Grønland i sit arkiv under titlen *Grønlandsfilm I-II*. De var optaget imellem 1925 og 1928 af søminemester Janus Sørensen og viste bl.a. ægte slædehunde, moskusokser, isbjørne, fangere i kajak samt rejsning af radiomasten i Godhavn.
5. Hele befolkningen på 189 personer blev i foråret 1953 transporteret til Quaanaaq, da stationen lå i vejen for amerikanernes base, som blev opbygget fra 1951. Thule-navnet fulgte den oprindelige handelsstation, og området omkring den gamle amerikanskdanske radio- og vejrstation fra 1946 blev derefter kaldt Dundas efter det nærliggende bjerg, mens grønlænderne anvendte det oprindelige stednavn Umanaq.
6. Thomsen blev i 1922 leder af Nationalmuseets etnografiske samling, hvor han bl.a. stod for katalogiseringen af Danmark-Ekspeditionens arkæologiske fund. I 1929 opnåede han pressegunst ved sin udgravning af Egtvedpigen.
7. Knud Rasmussen ledede selv Thule-ekspeditionerne, på nær den mindst spektakulære, den 3. (1919), der blev ledet af Godfred Hansen, tidligere næstkommanderende i nordmanden Roald Amundsens Gjøa-Ekspedition (1903-06). Den bestod i at lægge depoter ud på Grants Land til Amundsens forestående Nordpolsekspedition.
8. Noget af materialet ses også i Jørgen Roos' *Knud* (1966), *Grønland* (1981) og *Knud Rasmussens mindeekspedition til Kap Seddon* (1982), som - i anledning af 100-året for Knud Rasmussens fødsel - skildrede hans slæderejse over Melvillebugten i 1903.
9. Bangsted deltog siden som manuskriptforfatter i den første tonespillefilmekspedition i anledning af indspilningen af George Schnéevoigts *Eskimo* (1930), den første fællesnordiske tonespillefilm. Den 18.9.1940 blev han redaktør af det nazistiske dagblad Fædrelandet, hvorfra han bl.a. angreb USAs krigsforvaltning af Grønland.
10. Poulsen blev en progressiv faktor inden for de ellers ret konventionelle ministerielle film. Det var hans fortjeneste, at Poul Henningsen i 1935 kom til at stå for den første tone Danmarksfilm, hvilket bogstaveligt talt tog livet af den begavede kontorchef. Til manges beklagelse anførte PH's *Danmark* ikke landet som kolonimagt.
11. Stauning fik i 1929 gennemført oprettelsen af Ministeriet for Søfart og Fiskeri, udskilt fra Handelsministeriet, idet han mente, det var herfra fremtidens rigdomme ville strømme. Grønlands Styrelse blev straks lagt direkte under dette ministerium. Stauning tog selv op og orienterede sig om sit arbejdsområde 1930 og blev så bjergtaget, at han skrev bogen *Min Grønlandsfærd*, hvor han dog også nøgternt kunne konstatere, "Hvis dette vældige Land i sin fulde Udstrækning var beboeligt, havde Danmark store Fremtidsmuligheder deroppe. Men maaske er det netop Landets for-

holdsvis ringe Værdi, der har sikret Danmark denne Besiddelse igennem saa lang Tid" (p. 15). Da Stauning pga. sin arbejdsbyrde blev fritaget for posten som søfartsminister i 1933, beholdt han ledelsen af de grønlandske anliggender. Dem fik han overført direkte til Statsministeriet, som i 1935 også fik overdraget Grønlands kirke- og skolesager fra Kirkeministeriet.

12. Store dele af baggrunden er beskrevet i Lauge Kochs bog *Fra Lissabon til Peary Land* (Chr. Erichsens Forlag 1939).
13. US Coastguard (USCG) optog allerede fra sensommeren 1940 et væld af grønlandske reportagefilm både i sort-hvid og farve. Det var for øvrigt en amerikaner, vice president i Morgenthaler Linotype Co. (sættemaskiner) Reginald Orcult, der hævdede at havde været den første til at optage farvefilm fra Grønland ved Gertrud Rasks sommerfærd til Scoresbysund i 1931 for The Explorers Club. Kun hans optagelser fra Diskos rejse i 1935 til Grønlands nordvestkyst har været vist i Danmark (DSB Kino 13.11.1935). USCG-optagelserne stammer bl.a. fra vagtskibene Campbell, Comanche, Duane, Northland samt en norsk kutter Ringsel og Gertrud Rask. Materialet blev sidenhen samlet af programchef Henning Knudsen, DR, og indlemmet i DR's Historiske Arkiv.
USCG fortsatte i formindsket målestok med at producere film fra Grønland i forhold til Anden Verdenskrig, mens US Department of Defence, US Navy, US Air Force, US Army og US Army Corps of Engineers alle producerede mere end intenst i 1950'ernes koldkrigsperiode. De fleste film kom fra Ingeniørkorpset. *The Story of Camp Century: City under Ice* (1961) blev også distribueret i det danske Hjemmeværn. Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste distribuerede *Arktisk beredskab* (1962) om NATO-forsvarsanlæg i Arktisk Canada og Grønland, som muligvis er en produktion fra Folk og Værn. Fra 1961 dominerer selvimponerede film om Ballistic Missile Early Warning System (BMEWS).
Koldkrigsæraen kom også til at sætte sit præg på den første Disney-produktion med Grønlandsemne, *Men Against the Arctic*, der kom i november 1955 i serien *People and Places*. Denne serie var væsensforskellig fra Disneys/James Algars tidligere og parallelt løbende serie *True Life Adventure*, der projicerede menneskelig familieadfærd over på dyrene. *People and Places* skulle mere realitetsbetonet skildre menneskelige vilkår i ekstremer og startede betegnende nok i de barske arktiske egne med *Alaskan Eskimo* i 1949. *Men Against the Arctic* orienterer øretæveindbydende selvimponeret publikum om højteknologiseret amerikansk isbrydning og helikopterflyvning.

Litteratur

Fledelius, Karsten (2002). "Grønland på film". *Ekko*. December 2002.

Nørrested, Carl (1982). *Film om Grønland*. Upubliceret løsbladskatalog. Center for Nordatlantiske Studier, Aarhus Universitet.

Sperschneider, Werner (1998). *Der fremde Blick - Eskimos im Film*. Ph.d.-afhandling. Etnografi og Socialantropologi. Aarhus Universitet.